

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Romas Norkevičius

Švietimo kokybės vadybos iššęstinių studijų programos studentas

**SUAUGUSIŲJŲ BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS MOKINIŲ
MOKYMO SI KOKYBINIS VERTINIMAS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
doc. dr. Felicija Ivanauskienė

Šiauliai, 2012

Darbas originalus.....Romas Norkevičius
(Studento parašas)

SANTRAUKA

XXI amžiuje Lietuva sulaukia naujų mokymosi iššūkių, kurie atveria naujas galimybes. Sparti kaita ir kryptingas atsinaujinimas dabartiniame pasaulyje galimas vertinant žmogų kaip brangiausią turtą ir deramai į jį investuojant. Didžiausias vaidmuo čia tenka būtent švietimui, kuris saugo, kuria ir perduoda vertybes, paverčiančias žmogaus gyvenimą prasmingu.

Kadangi žinių amžiuje mokymasis visą gyvenimą tampa būtinybe, tai suaugusiųjų vidurinės mokyklos užima svarbią vietą tęstinio ugdymo kontekste. Remiantis statistiniais duomenimis matyti, kad daugėja norinčių mokytis. Suaugusiųjų vidurinėse mokyklose keliame reikalavimai, standartai, brandos egzaminai yra tokie patys kaip ir bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose.

Tyrimo problema - Kokia yra edukacinės veiklos suaugusiųjų vidurinėje mokykloje specifika ir kokie yra tęstinio ugdymo ypatumai šio tipo ugdymo(si) institucijose?

Hipotezė – šiandieninis tęstinio kokybiško ugdymo modelis ir technologijos suaugusiųjų vidurinėje mokykloje atspindi besimokančių joje suaugusiųjų kontingento specifiką, savitus ypatumus, išskiriančius šį mokyklos tipą iš kitų bendrąjį išsilavinimą teikiančių ugdymo institucijų.

Tyrimo tikslas – ištirti tęstinio ugdymo ypatumus suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

Darbe sprendžiami klausimai: kokie veiksniai skatina suaugusius mokytis, jų lūkesčiai besimokant suaugusiųjų vidurinėje mokykloje, sunkumai su kuriais susiduria mokantis suaugusiųjų vidurinėje mokykloje, priimtinausios mokymo priemonės ir metodai, požiūris į bendravimą su mokytojais ir jų mokymosi vertinimas.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog suaugusiųjų formaliojo mokymo turinys atitinka bendrojo vidurinio ugdymo programų reikalavimus ir bendrojo lavinimo standartus, suaugę besimokantieji asmenys, turintys savo poreikių, tikslų, apsisprendimo ir pasirinkimo laisvę. *Tyrimo rezultatai parodė,* jog į suaugusiųjų vidurines mokyklas ateina moksleiviai patys suvokdami, kad jiems reikalingas išsilavinimas ir ateityje planuoja siekti aukštesnio. Vienas pagrindinių ypatumų – galimybė besimokantiems suaugusiems palankiai derinti darbinę veiklą su mokslu, kartu realizuoja ir asmeninio gyvenimo lūkesčius. Mokymosi organizavimu suaugusiųjų vidurinėje mokykloje besimokantieji yra patenkinti, nes mokytojai su jais bendrauja tolerantiškai, reaguodami į jų interesus, jie mokomi priimtinausiais jiems mokymosi būdais.

Šiame darbe pateiktos rekomendacijos bus panaudotos tiriamos įstaigos kaitai, maksimaliai atsižvelgiant ir prisitaikant prie besimokančiųjų pageidavimų, renkantis mokymosi formas bei metodus, gerinančius mokymosi kokybę, kurią galima apibūdinti kaip mokymosi tikslo pasiekimo laipsnį.

SUMMARY

In the twenty-first century Lithuania receives new learning challenges that open up new opportunities. Rapid change and purposeful regeneration in today's world is possible in assessing a human being as the most expensive assets and adequately making investments. The biggest role in the process belongs to education that protects, develops and transmits the values which make human life meaningful. Taking into account that lifelong learning becomes a necessity in the age of knowledge, the adult secondary schools occupies an important place in the context of continuing education. According to the statistical data it is obvious that the number of willing to learn is increasing. The requirements, standards, examinations in adult secondary schools are the same as in general education secondary schools.

The research problem - What are the specifics of the educational activities in adult secondary schools and what are the specific features of continuing education in the institutions of this type?

Hypothesis – Nowadays the high-quality continuing education model and technology in adult secondary schools reflect the specifics of learning adult contingent their distinctive features that distinguish this type of school from other institutions providing general secondary education.

The aim - To investigate the peculiarities of adult secondary schools.

The paper addresses the following questions: what factors encourage adults to learn, their expectations while learning at school, the difficulties faced by adults in secondary school, the most convenient training tools and methods, the approach to communication with teachers and evaluation of their learning.

The survey found that adult formal education content is relevant to the requirements of general secondary education programs and standards, adult learners are individuals with their own needs, goals, self-determination and freedom of choice. The results of the survey showed that adult students come to secondary schools by themselves realizing that they need education and in future planning to pursue higher education. One of the main features is the possibility for adult learners to combine work with learning process and at the same time realize expectations of personal life. The learners are satisfied with the organization of adult education at school because the teachers are tolerant with them, respond to their interests, the methods of learning are relevant for them.

The recommendations presented in this paper will be used to make changes in the concerning institution, learners' needs will be taken to adjust the maximum while choosing the forms and methods of education which improve the quality of learning. The quality can be defined as the degree of achievement of learning objectives.

TURINYS

IVADAS	5
1. SUAUGUSIŲJŲ VIDURINĖ MOKYKLA TĖSTINIO UGDYMO INSTITUCIJŲ KONTEKSTE	8
1.1. Edukaciniai suaugusiųjų vidurinės mokyklos tikslai ir uždaviniai permanentinio ugdymo atžvilgiu.....	8
1.2. Ugdymo turinio sąranga ir specifika suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.....	12
2. SUAUGUSIŲJŲ MOKSLEIVIŲ UGDYMO GALIMYBĖS SOCIO – EDUKACINIŲ POŽIŪRIU	15
2.1. Besimokančių suaugusiųjų charakteristika subrendimo amžiai.....	15
2.2. Suaugusiųjų mokyklos socio - edukacinė aplinka.....	21
2.3. Suaugusiųjų mokymosi veiksniai ir motyvai.....	24
2.3.1. Vidiniai suaugusiųjų motyvai ir jų raiška.....	27
2.3.2. Išorinių motyvų reikšmė.....	28
2.3.3. Emocinė mokymosi motyvacija.....	29
2.4. Suaugusiųjų vertybinės nuostatos.....	30
3. SUAUGUSIŲJŲ VIDURINĖS MOKYKLOS MOKSLEIVIŲ MOKYMOSI KOKYBINIO VERTINIMO TYRIMAS	34
3.1. Tyrimo metodika, organizavimas ir imties charakteristika.....	34
3.2. Besimokančių suaugusiųjų veiksniai skatinantys mokytis.....	39
3.3. Mokymosi metodų ir priemonių svarba besimokančiųjų požiūriu.....	42
3.4. Suaugusiųjų moksleivių mokymosi vertinimas.....	48
IŠVADOS	50
REKOMENDACIJOS	52
LITERATŪRA	53
PRIEDAI	57

ĮVADAS

XXI amžiuje Lietuvos laukia nauji mokymosi iššūkiai. Jie atveria ir naujas galimybes. Sparti kaita ir kryptingas atsinaujinimas dabartiniame pasaulyje galimas vertinant žmogų kaip brangiausią turtą ir deramai į jį investuojant. Didžiausias vaidmuo čia tenka būtent švietimui, kuris saugo, kuria ir perduoda vertybes, paverčiančias žmogaus gyvenimą prasmingu. Ypatingai šiandien švietimas tampa būtina kiekvieno žmogaus gyvenimo sėkmės prielaida: „Jis – pagrindinė šiandienos lietuvių visuomenę modernizuojanti jėga. Tik ja remdamasi Lietuva gebės konkuruoti tarptautinėje bendrijoje“. Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) aptariant bendrojo jaunimo švietimo tikslus teigiama, jog "šiame švietimo tarpsnyje teikiamas šiuolaikinius reikalavimus atitinkantis bendrasis išsilavinimas ir ugdomas asmens siekis mokytis visą savo gyvenimą".

Suaugusieji bendrąjį išsilavinimą gali įgyti suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklose (mokymo centruose), bendrojo lavinimo mokyklų suaugusiųjų skyriuose (klasėse) (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2004). Nors suaugusiųjų švietimas Lietuvoje nėra privalomas, tačiau darbo rinkos keliama reikalavimai į mokyklos suolą sugrąžina vis daugiau suaugusiųjų, kažkada nusprendusių, kad išsilavinimas jiems nereikalingas. Kiekvienas suaugęs žmogus pats sąmoningai nusprendžia, ar nori mokytis toliau. Pats pasiryžimas mokytis leidžia spręsti apie tai, kad asmuo yra motyvuotas mokytis. Tačiau moksleiviams, atėjusiems į suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklą, nelengva adaptuotis naujoje aplinkoje: prisitaikyti prie mokytojų reikalavimų, rasti savo vietą tarp bendraamžių, klasės draugų, įveikti patirtas nesėkmes, užpildyti žinių spragas. Jei nepavyksta šių sunkumų nugalėti, silpnėja mokymosi motyvacija (Kvietkauskienė, 2004).

Mokyklos gyvenimas turi didelę reikšmę žmogaus asmenybės raidai. Dažniausiai jis sutapatinamas su kolektyvo veikla, o juk ji yra tik viena iš mokyklos gyvenimo formų. Šis gyvenimas apima įvairiausių jo dalyvių poreikius ir interesus. Mokykla turi uždavinį ugdyti asmenybę. Pertvarkant mokyklą pirmiausia reikėtų pertvarkyti jos vidinio gyvenimo dvasią, nes tik demokratijos ir humanizmo sąlygomis gali sėkmingai formuotis savarankiška ir kūrybinga asmenybė, kuri vėliau gebės savo individualybės jėgas panaudoti laisvai pasirinktoje veikloje. O kolektyvo svarbiausia paskirtis – rūpintis kiekvieno individualybės visapusiška saviraiška, sukūrimu tokių sąlygų, kurios padėtų atsiskleisti geriausiems žmogaus bruožams. Bene sunkiausia mokyklai šiais laikais visu savo turiniu ir stiliumi pasisukti į žmogų, į jo individualybę, padėti jam gyventi ir dirbti. Tik tokiomis sąlygomis bręsta atsakomybė ir kompetencija – iškilios asmenybės bruožai (Jovaiša, 1990).

Kadangi žinių amžiuje mokymasis visą gyvenimą tampa būtinybe, tai ir suaugusiųjų vidurinės mokyklos užima svarbią vietą tęstinio ugdymo kontekste. Dabar pasikeitė ne tik anksčiau vakarinėmis

vadintų mokyklų pavadinimas, tačiau ir visuomenės požiūris į jas. Remiantis statistikos duomenimis matyti, kad daugėja norinčių mokytis. Metas, kai šioms mokykloms tekdavo ieškoti mokinių, praėjo. Šiose mokyklose keliami reikalavimai, standartai, brandos egzaminai yra tokie patys kaip ir dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose. Tai ir paskatino gilintis į šią problemą ir atlikti tyrimą išsiaiškinant kokybiško tęstinio ugdymo ypatumus suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

Šiandienos visuomenė intensyviai svarsto nuolatinio (tęstinio) mokymosi idėjas. Šiomis idėjomis pagrįstos ugdymo teorijos plėtoja andragogiką – suaugusiųjų ugdymo mokslą. Šią sritį Lietuvoje išsamiai tyrinėja L. Jovaiša, R. Želvys, M. Teresevičienė, D. Beresnevičienė, I. Žemaitaitė, B. Brazauskaitė, E. Normantas, I. Šidlauskaitė ir kt.

Svarstant suaugusiųjų mokymą ir mokymąsi šiuolaikinėje edukologinėje literatūroje (Jovaiša, 1993; Beresnevičienė, 1995, ir kt.) vartojama keleta terminų: „androgogy“, „adult education“, „continuing education“ (angl.) – andragogika, suaugusiųjų švietimas, tęstinis švietimas/ugdymas, tarp šių sąvokų yra neabejotini ryšiai.

Suaugusiųjų mokymosi motyvacijos ir motyvavimo problemoms mokslinėje literatūroje nėra skiriama pakankamai dėmesio. Androgoginius nuolatinio mokymosi ypatumus nagrinėjo M. Knowles, D. S. Brookfield, P. Kn. Freire, E. C. Lindeman. M. Knowles (1973), būdamas uoliu E. C. Lindemano pasekėju, išvystė jo idėjas ir teigė, kad suaugusiųjų švietimo proceso realizavimui turi būti sudarytos ypatingos sąlygos (Andriekienė, 2004). Jis sukūrė androgogikos modelį, kuris remiasi trimis pagrindiniais principais (visi suaugusieji turi bendrų bruožų; suaugusiųjų mokymosi idėjos; suaugusiųjų švietimas turi remtis pirmais dviem principais, tik tokiu atveju jis taps rezultatyviu ir efektyviu). Lietuvoje yra atlikti suaugusiųjų mokymosi motyvų (Beresnevičienė, 1995; Butkevičienė, 2001; Poželaitė, 2002; Šeščilienė, 1997), mokymo ir mokymosi ypatumų (Laurinavičiūtė, 2000, 2001; Linkaitytė, Širvaitytė, 2000; Teresevičienė, 1998) tyrimai. Suaugusiųjų vertybines nuostatas nagrinėjo D. Beresnevičienė, I. Šeščilienė, M. Barauskaitė.

Tačiau mokslinėje literatūroje neteko aptikti išsamesnių tyrimų apie suaugusiųjų vidurines mokyklas kaip specifines ugdymo institucijas. Kadangi mokykla yra vienas iš svarbiausių socialinės – kultūrinės aplinkos elementų, labiausiai veikiančių žmogų, vaidinančių lemiamą vaidmenį jo ugdymui, o suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklose mokosi suaugę žmonės, tai ir ugdymas jose turi kuo labiau atitikti jų (suaugusiųjų) poreikius.

Problema :

Kokia yra edukacinės veiklos suaugusiųjų vidurinėje mokykloje specifika ir kokie yra tęstinio ugdymo ypatumai šio tipo ugdymo(si) institucijose?

Hipotezė – šiandieninis tęstinio kokybiško ugdymo modelis ir technologijos suaugusiųjų vidurinėje mokykloje atspindi besimokančių joje suaugusiųjų kontingento specifiką, savitus ypatumus, išskiriančius šį mokyklos tipą iš kitų bendrąjį išsilavinimą teikiančių ugdymo institucijų.

Tyrimo objektas – mokymosi ypatumai suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

Tyrimo tikslas – ištirti tęstinio ugdymo ypatumus suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklos edukacinius tikslus ir uždavinius. Ištirti suaugusiųjų moksleivių ugdymo galimybes edukaciniu požiūriu.
2. Atskleisti suaugusiųjų mokymosi motyvacijos ir vertybinių orientacijų raišką.
3. Siekiant nustatyti tęstinio ugdymosi ypatumus suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

1. SUAUGUSIŲJŲ VIDURINĖ MOKYKLA TĘSTINIO UGDYMO INSTITUCIJŲ KONTEKSTE

1.1. Edukaciniai suaugusiųjų vidurinės mokyklos tikslai ir uždaviniai permanentinio ugdymo atžvilgiu

„Esminė švietimo paskirtis – suteikti asmeniui brandaus savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam tobulinti savo gebėjimus visą gyvenimą“ (Švietimo gairės, 2003-2012 metai, p. 7).

Švietimas suvokiamas kaip vienas kertinių Europos Sąjungos vidaus politikos ramsčių, o žmonių išsilavinimas, jų žinios ir kompetencijos – kaip „raktas nuo Europos ateities“. Tad vienas esminių ES siekių – „kurti Europą, kaip mokymosi visą gyvenimą erdvę“. Tą įmanoma daryti, „radikaliai keičiant požiūrį į švietimą“, keliant jam naujus tikslus ir uždavinius (Europos bendrijų komisijos pranešimas „Paversti Europą mokymosi visą gyvenimą erdve“, Briuselis, 2001-11-21).

Lietuvoje vykusį švietimo reformą nors ir rėmėsi tvirtu konceptualių pagrindų – Lietuvos švietimo koncepcija (1992), tačiau ji nebuvo tolygi. Vykusį kaita nepalietė visus švietimo sektorius, nebuvo išplėtotas suaugusiųjų mokymosi sistema, nesuformuotas tokios sistemos institucinis pamatas. Šiame šimtmetyje žmonėms reikės ne tik mokytis pažinti, mokytis veikti, bet ir mokytis gyventi kartu, mokytis būti. Tęstinis mokymasis, mokymasis visą gyvenimą tampa pagrindine atsinaujinančio švietimo paradigma. Švietimo įstatymas bei 2003-2012 Švietimo gairės (Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, 2003). Nurodoma, kad reikia suteikti kiekvienam gyventojui (tiek miesto, tiek kaimo) prieinamą suaugusiųjų švietimo formų įvairovę, nes menkas išsilavinimas ir nedarbas – pagrindinės skurdo priežastys. Norint sustiprinti bendrąjį visuomenės sveikatingumą reikalinga plėsti visuotinio suaugusiųjų sveikatingumo ugdymo sistemą. Siekiant, kad švietimo ir kultūros sąveika skatintų Lietuvos žmonių kūrybiškumą, krašto modernizavimą ir jo tradicijų plėtotę, reikia sudaryti galimybes visiems suaugusiems įgyti deramą informacinį raštingumą (Švietimo gairės 2003–2012 m., projektas).

„Lietuvos švietimo koncepcijoje pateikti bendriausi suaugusiųjų švietimo bruožai. Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija detalizuoja kuriamą šiuolaikinę suaugusiųjų švietimo sistemą, sudarančią sąlygas ugdyti asmenybę, įsipareigojusią gimtajai kultūrai ir bendrosioms vertybėms, mąstančią, kūrybingą, gebančią adaptuotis besikeičiančiame profesinės veiklos pasaulyje, veikti pagarbos kitam, tolerancijos ir sutarimo dvasia, kurti demokratinę visuomenę“ (Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas), 1993).

Suaugusiųjų švietimo sistemą sudaro formaliojo ir neformaliojo švietimo sistemos.

Formaliojo švietimo sistema skirta tenkinti profesinio lavinimosi, besiremiančio bendruoju išsilavinimu, poreikius. Neformaliojo švietimo sistema labiausiai tenkina asmens saviugdodos poreikius. Formalusis švietimas – valstybės reglamentuojamas ir kontroliuojamas bendrasis bei profesinis suaugusiųjų švietimas, kai mokymąsi sėkmingai baigus egzaminais, gaunamas valstybės pripažįstamas diplomus arba pažymėjimas. Šią švietimo dalį apibrėžia valstybiniai švietimo sąvadai (registrai), kurie nusako bendruosius reikalavimus programoms ir moduliams (atskiroms reglamentuojamoms programų dalims), specialybes, taip pat kvalifikacinius reikalavimus profesijoms.

Neformalusis švietimas – tai asmens ar visuomenės interesų sąlygojama savišvieta, apimanti valstybės švietimo sąvadų neapibrėžtą lavinimąsi. Jos rezultatai formaliai arba nėra fiksuojami, arba išduodami pažymėjimai nėra pripažįstami visos valstybės mastu. Neformalusis švietimas apima kur kas didesnę suaugusiųjų profesinio ir neprofesinio lavinimosi bei savišvietos dalį negu formalusis. Tokio švietimo sistema yra mobili, greitai prisitaikanti prie suaugusiųjų lavinimosi ir savišvietos poreikių (Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas), 1993).

Suaugusieji lavinasi suaugusiųjų švietimo įstaigose, kurios gali būti valstybinės arba nevalstybinės. Jos gali būti skirtos arba tik formaliam, arba neformaliai švietimui, arba abiem. Suaugusiųjų švietimo įstaigos, kuriose dažniausiai teikiamas bendrasis lavinimasis, skirstomos į tokius tipus:

**suaugusiųjų mokyklos*, kuriose mokomasi stacionaria, neakivaizdine arba kita forma;

**liaudies aukštosios mokyklos*:

- rezidentinės, kuriose gyvena ir mokosi įvairių ilgalaikių ir trumpalaikių kursų klausytojai, o jų bendravimas yra sudėtinė proceso dalis;
- nerezidentinės, kuriose kursai rengiami klausytojams patogiu laiku;

**atvirieji universitetai*, kuriuose vyksta dažniausiai atviri visiems ir nesibaigiantys egzaminais kursai ir paskaitos. Valstybės nustatyta tvarka juose gali būti organizuojami ir tokie kursai, kurie sudaro aukštųjų mokyklų programos dalį;

**kursai transliuojami per radiją arba televiziją, sveikatingumo, fizinio lavinimo centrai*.

Visos šios švietimo įstaigos gali jungtis į asociacijas, suteikdamos joms kai kurias bendras valdymo ir koordinavimo funkcijas.

Išskirtinė suaugusiųjų švietimo sistemos dalis yra valstybės remiamų socialinių grupių švietimas (Lietuvos suaugusiųjų švietimo koncepcija (projektas), 1993).

Pastaraisiais metais Lietuvos suaugusiųjų švietime įvyko nemažai permainų. 1998 m. patvirtintas Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas, išleistos modulių programos, įvestas profiliuotas mokymas. Suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklos (mokymo centrai) be formaliojo

mokymo suaugusiems siūlo neformalią švietėjišką veiklą. Šios mokymo įstaigos tampa vis atviresnės naujovėms, bendradarbiavimui (Balevičienė, Trečiokienė, 2002).

„Lietuvos švietime 2002“ mokyklos skirstomos į grupes pagal programų lygį ir pobūdį. Skiriamos tokios pagrindinės grupės:

- 1) bendrojo lavinimo mokyklų;
- 2) profesinių mokyklų;
- 3) aukštesniųjų mokyklų;
- 4) aukštųjų mokyklų;
- 5) papildomo ugdymo (neformaliojo švietimo) įstaigų.

Švietimo gairės. (Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos 2003-2012 metai. Projektas.), 2002.

Istatyminis (3 dokumentas) apibrėžia legitimuotą suaugusiųjų švietimo sritį:

- *Sudaryti sąlygas*: įgyti reikalingų teorinių žinių ir praktinių gebėjimų kvalifikacijai tobulinti;
- *Padėti tenkinti*: suaugusiųjų savišvietos poreikius, plėtoti kultūrinius interesus, ugdyti kūrybines galias.

Mokyklos tipas nustatomas pagal jos vykdomą aukščiausio lygmens formaliojo švietimo programą. Bendrojo lavinimo mokyklų grupei priklauso keturiolika mokyklų tipų. Tame tarpe ir **suaugusiųjų mokykla**, suaugusiųjų mokymo centras (vidurinio, pagrindinio ir pradinio ugdymo programos; vidurinio ir pagrindinio ugdymo programos).

Vienas iš pagrindinių švietimo sistemos bei jos plėtotės tikslų ir uždavinių Švietimo gairėse skelbia: „per 2002-2012 metus reikia pasiekti, kad...visi reikiamo išsilavinimo ir kvalifikacijos negavę Lietuvos gyventojai, visų pirma – jaunuoliai, būtų pakviesti mokytis ir įgyti išsilavinimą...“.

Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcijos reglamentuojami formaliojo suaugusiųjų bendrojo lavinimo pagrindiniai principai ir tikslai yra šie:

- įgyti bendrąjį vidurinį išsilavinimą arba jo dalį;
- papildyti ar atnaujinti turimą bendrąjį išsilavinimą.

Suaugusiųjų bendrasis lavinimas yra savarankiška švietimo šaka, nes jos dalyviai – suaugę asmenys, turintys savo poreikių, tikslų, apsisprendimo ir pasirinkimo laisvę. Savarankiškumas išreiškiamas atskira materialine baze, specialiais ugdymo metodais bei institucijomis, kurios tiria, siūlo ir reglamentuoja mokymo formas (Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas), 1993).

Ši bendrojo lavinimo sistema, formaliojo mokymo dalis, gali suteikti valstybės reglamentuotą bendrąjį vidurinį išsilavinimą. Formaliai šis išsilavinimas įgyjamas, išlaikius baigiamuosius valstybinius vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos egzaminus. Patys egzaminavimo principai yra

tokie patys, kaip ir nuosekliojo švietimo bendrojo lavinimo mokyklose; tokiu būdu laiduojamas išsilavinimo lygio tapatumas.

Taip pat suaugusiųjų bendrasis lavinimas tenkina ir asmens teisę į savišvietą; jis gali įgyti papildomų žinių, studijuoti visą kursą arba dalį bendrojo lavinimo kurso disciplinų nesiekdamas išsilavinimo įteisinimo.

Bendrajį suaugusiųjų lavinimą teikia savarankiškos suaugusiųjų bendrojo lavinimo įstaigos, nuosekliojo švietimo įstaigų suaugusiųjų skyriai, neformalaus švietimo įstaigos, turinčios tam licenciją (Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas), 1993).

Kiekvienos mokyklos nuostatai rengiami vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymais, Vyriausybės nutarimais, kitais teisės aktais bei šiais Reikalavimais (Reikalavimai valstybinių ir savivaldybių mokyklų nuostatams, 2004). Valstybinė ar savivaldybės mokykla, turinti viešosios įstaigos statusą, įstatus rengia vadovaudamasi Viešųjų įstaigų įstatymu (Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas, 1996; Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo pakeitimo įstatymas, 2004) ir šiais Reikalavimais. Vienas iš mokyklos nuostatų skyrių yra Mokyklos tikslai, uždaviniai ir funkcijos. „Mokyklos tikslai ir uždaviniai formuluojami laikantis švietimui keliamų tikslų ir principų, atsižvelgus į mokyklos vykdomo ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo, profesinio mokymo, vaikų ir suaugusiųjų neformaliojo švietimo paskirtį. Nuostatuose išdėstomos pagrindinės mokyklos funkcijos turi tiesiog išplaukti iš ugdymo ir mokymo programų tikslų ir atspindėti visą Mokyklos veiklą.

Taigi svarbiausias suaugusiųjų vidurinės mokyklos tikslas – garantuoti visuotinį ir nuolatinį mokymosi prieinamumą, kad būtų įgyjami bei atnaujinami įgūdžiai, reikalingi dalyvaujant žinių visuomenės gyvenime; užtikrinti galimybę tęsti mokymąsi auštosiose ir aukštesniosiose profesinio rengimo institucijose.

Suaugusiųjų vidurinės mokyklos uždaviniai yra šie:

- sudaryti lygias galimybes ir sąlygas skirtingų poreikių ir motyvacijos moksleiviams siekti kokybiško išsilavinimo, kad ugdytiniai susidarytų tarpusavyje susijusių žinių sistemą;
- laisvai reikštis ir plėtotis kiekvienai individualybei bendruomenėje;
- teikti galimybę suaugusiems įgyti vidurinį išsilavinimą, leidžiantį išsaugoti darbą vis aukštesnės kvalifikacijos reikalaujančioje darbo rinkoje;
- sukurti tokias mokymosi sąlygas suaugusiems, kad galėtų pasirinkti mokymosi turinį, būdus ir formas, atitinkančias jų lūkesčius ir visuomenės poreikius;
- vykdyti mokykloje pastovų formaliojo ir neformaliojo ugdymo atnaujinimą, siekiant, kad suaugusieji pasijustų esą lygiaverčiais partneriais su mokytoju;

- ugdyti bendruosius gebėjimus;
- tikslingai ir racionaliai naudoti intelektualinius ir materialinius išteklius gerinant ugdytinių mokymosi sąlygas;
- kurti mokykloje saugią, mokymosi motyvaciją stiprinančią aplinką, kuri skatintų pagarbą ir tarpusavio pasitikėjimą (Plungės suaugusiųjų vidurinės mokyklos nuostatai, 2010).

Lietuvai tapus Europos sąjungos nare (2004 m. gegužės 1 d.), skiriamas didesnis dėmesys suaugusiųjų švietimui. Siekiant didinti besimokančiųjų suaugusiųjų skaičių ir šalies konkurencingumą, didėja ne tik mokymosi visą gyvenimą sistemos finansavimas, bet ir naikinamos formalios kliūtys suaugusiems tęsti mokymąsi. Sprendimas prilyginti anksčiau įgytą išsilavinimą pagrindiniam išsilavinimui prisidės gerinant švietimo prieinamumą ir veiksmingą besimokančiojo suaugusiojo sugrįžimą į švietimo sistemą (Dėl išsilavinimo prilyginimo, 2005).

1.2 Ugdymo turinio specifiška suaugusiųjų vidurinėje mokykloje

„Suaugusiųjų mokyklos mokymo turinį lemia valstybės reglamentuotas žinių ir įgūdžių lygis – pagrindinio ir vidurinio mokslo standartas. Šį standartą suformuoja kultūros ir švietimo ministerija, kurios kompetencija yra suaugusiųjų bendrojo lavinimo politikos vykdymas. Standartas reglamentuoja privalomųjų ir pasirenkamųjų mokomųjų disciplinų sąrašą, privalomąją programos dalį – būtinas įgyti žinias ir minimalų mokymosi laiką“ (Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas), 1993, p.7).

Suaugusiųjų mokyklų (mokymo centrų) klasės gali būti komplektuojamos kelis kartus per mokslo metus. 12-ųjų klasių mokiniai pamokas baigia gegužės 18d., visų kitų klasių – gegužės 24 d. Skiriamos 10 kalendorinių dienų Kalėdų ir 6 kalendorinių dienų Velykų atostogos. Tikslias datas nustato pati mokykla, suderinusi su steigėju. Suaugusiųjų formaliojo mokymo turinys atitinka bendrojo vidurinio ugdymo programų reikalavimus ir bendrojo lavinimo standartus. Bendrųjų ugdymo planų lentelėse (2010-2011) metų bendrieji ugdymo planai, 2010) yra pateiktas privalomųjų savaitinių pamokų, kurias sudaro grupinės ir individualios konsultacijos, skaičius. Grupines konsultacijas mokykla paskirsto savo nuožiūra (vienai ar dviem dienoms kiekvieną savaitę arba organizuoja sesijas koncentruodama pamokų išdėstymą) ir jas įrašo mokyklos ugdymo plane. Sudarant grupinių konsultacijų tvarkaraštį, atsižvelgiama į mokinių (suaugusiųjų) pageidavimus.

Mokyklos ir mokymo centrai sudaro sąlygas mokiniams mokytis moduliniu būdu atskirų privalomųjų ir pasirenkamųjų, papildomo ugdymo, neformaliojo švietimo dalykų, jei tai yra numatyta šių įstaigų veiklos nuostatose. Ugdymas organizuojamas pagal Modulinio mokymosi organizavimo

suaugusiųjų mokymo centruose (vidurinėse mokyklose) tvarką, patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 1998 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. 1530 (2005–2007 metų bendrieji ugdymo planai, 2010). Modulinį (pavienių dalykų) mokymosi būdą pasirinkęs mokinys gali suaugusiųjų vidurinio ugdymo programą ar jos dalį baigti per trumpesnę ar ilgesnę nei dveji mokslo metai laiką. Taip pat gali nesilaikyti nurodyto išplėstiniu kursu galimų mokytis dalykų skaičiaus (jo negalima viršyti tais pačiais metais mokantis kelių dalykų), jei mokosi ilgiau nei dvejus metus. Ši mokymosi būdą pasirinkęs mokinys gali mokytis ir daugiau kaip 12 dalykų (13 dalykų nelietuvių mokyklose), jei mokosi ilgiau nei dvejus mokslo metus.

Nuo 2010 metų asmenys, nuo 16 metų, baigę specialiųjų poreikių pritaikytą ugdymo programą ir pateikę pagrindinio ugdymo baigimo pažymėjimą, priimami mokytis pagal specialiųjų poreikių pritaikytą suaugusiųjų vidurinio ugdymo programą. Suaugusiųjų mokymas pagal šią programą organizuojamas vadovaujantis mokymosi pagal specialiųjų poreikių pritaikytą vidurinio ugdymo programą tvarkos aprašu ((2010-2011) metų bendrieji ugdymo planai, 2010).

Švietimo ir mokslo ministro 2005 m. balandžio 20 d. įsakymu „Dėl išsilavinimo prilyginimo“ Lietuvos Respublikos piliečiams sudarytos palankesnės sąlygos siekti vidurinio išsilavinimo – norint tęsti mokymąsi jiems nereikės laikyti gimtosios, valstybinės kalbos ir matematikos mokymosi pasiekimų patikrinimo. Pagal anksčiau galiojusią tvarką, asmenys, turintys septynmečio, aštuonmečio, nepilno vidurinio, devynmečio mokslo, 1993-1994 m. išduotais pažymėjimais arba 1995-1999 m. išduotais pagrindinio išsilavinimo pažymėjimais patvirtintą išsilavinimą ir norintys tęsti mokymąsi pagal vidurinio ugdymo programas, turėjo laikyti gimtosios, valstybinės kalbos ir matematikos mokymosi pasiekimų patikrinimą. Nuo šiol minėtais pažymėjimais patvirtintas išsilavinimas prilygintas pagrindiniam išsilavinimui ir mokymosi pasiekimų patikrinimų šiems asmenims laikyti nereikės (Dėl išsilavinimo prilyginimo, 2005, p. 29).

Suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklose galima mokytis įvairiomis formomis:

- stacionaria kolektyvine (arba dar vadinama grupinė konsultacija) – grupė asmenų, studijuojančių pagal šiai grupei sudarytą mokymo planą, mokosi mokyklos patalpose; per šias pamokas atliekami pagal programą numatyti laboratoriniai, praktikos ir kt. darbai;
- neakivaizdine bei distancinio mokymo – besimokantysis mokosi ne mokyklos patalpose, o konsultuojamas su mokykla sutarta forma: nuolat susitikdamas su mokytojais, telefonu, paštu, internetu ir kt. (neakivaizdinis mokymas organizuojamas pagal Neakivaizdinio mokymosi organizavimo suaugusiųjų mokymo centruose (vidurinės mokyklos) tvarką, patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 1998 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. 1531);

- mokymosi eksternu – besimokantysis mokosi savarankiškai pagal aprobuotas programas arba modulius ir turi teisę mokykloje konsultuotis bei laikyti egzaminus.

Neakivaizdinių klasių mokiniai laiko įskaitas dalykų, kurių jie mokosi pagal pasirinktą profilį bei profilio pakraipą. Įskaitų skaičius nustatomas dvejiems mokslo metams pagal tai, kiek savaitinių valandų skirta mokytis dalykui, tačiau įskaitų per mokslo metus negali būti mažiau negu dvi. Jei mokinys mokosi pagal dalyko programos išplėstinį kursą, įskaitų negali būti mažiau kaip aštuonios per dvejus mokslo metus. Individualioms konsultacijoms skiriama iki 8 savaitinių pamokų per dvejus metus (2010-2011 metų bendrieji ugdymo planai, 2010).

Suaugusiųjų vidurinės mokyklos maksimaliai atsižvelgia ir prisitaiko prie besimokančiųjų pageidavimų, renkantis mokymosi formas, pamokų organizavimo laiką. Besimokantysis gali keisti mokymosi formas pagal savo poreikius ir galimybes (Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas), 1993). Suaugusiųjų mokyklose galima mokytis ryte arba vakare (pamainomis).

Suaugusiųjų mokyklose galima ne tik įgyti vidurinį išsilavinimą, bet ir mokytis tik pasirinktą vieną ar kelis dalykus (dalykų bloką). 2003–2004 m. m. atsiradęs mokymasis baigusiems vidurines mokyklas suteikia galimybę pagilinti pasirinktų dalykų žinias bei gauti tai patvirtinantį priedą prie brandos atestato. Galima rinktis nuo 1 iki 3 dalykų. Su mokiniu sudaroma savarankiško mokymosi sutartis, paskiriamas konsultacijų laikas. Tokiu būdu besimokantys moksleiviai vėliau gali laikyti ir valstybinį egzaminą kartu su visais abiturientais bazinėje mokykloje.

2002 m. baigta Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos brandos egzaminų reforma. Pereita prie egzaminų sistemos, kai brandos egzaminai drauge yra ir stojamieji. Kaip ir kitose bendrojo lavinimo mokyklose taip ir suaugusiųjų – valstybiniai – yra šie: lietuvių kalbos (gimtosios ir valstybinės), matematikos, užsienio kalbų (anglų, prancūzų, rusų, vokiečių), biologijos, chemijos, fizikos, istorijos, geografijos. Gimtosios lietuvių kalbos egzaminas susideda iš dviejų atskirai vykdomų ir vertinamų dalių: teksto interpretacijos ir testo. Nuo 2012 m. norintiems stoti į universitetą privaloma išlaikyti 3 valstybinius egzaminus, o pageidaujantiems mokytis kolegijose privalomi - 2 valstybiniai egzaminai. Lietuvių kalbos (gimtosios arba valstybinės) brandos egzaminas yra privalomasis, kiti egzaminai - pasirenkamieji.

Brandos egzaminus laiko kandidatai iš vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų, iš aukštesniųjų ir profesinių mokyklų, iš suaugusiųjų mokymo centrų ir ankstesnių laidų abiturientai. Visų šių grupių kandidatų skaičius nuo 2000 m. iki 2010 m. išaugo.

Neformaliojo mokymo turinys labai įvairus: įvairūs kursai, būreliai, klubai, sekcijos, studijos, visuomeniniai kultūriniai renginiai. Jis gali apimti įgytų profesinių kvalifikacijų tobulinimą bei kultūrinį ir pilietinį ugdymą, laisvalaikio poreikiams reikiamų žinių ir gebėjimų įgijimą. Programų turinys derinamas prie dalyvių poreikių (Balevičienė, Trečiokienė, 2002).

2. SUAUGUSIŲJŲ MOKSLEIVIŲ UGDYMO GALIMYBĖS SOCIO – EDUKACINIŲ POŽIŪRIU

„Vienu metu žmogus veikia daugelyje socialinių sistemų, todėl jo galimybes ir veiksmų efektyvumą galima nagrinėti tik kompleksinėje sistemų sąveikoje (pvz. besilavinantis žmogus tuo pat metu yra kursų klausytojas, šeimos narys, darbo kolektyvo narys, draugas, miesto gyventojas). Reikia pripažinti, kad nors mes visi ir skiriamės savo kvalifikacija (visuma įgūdžių, žinių ir patirties), orientacija, motyvacija, erudicija, afiliacija, intuicija, skoniu, sveikata, bet kiekvienam individui, siekiančiam būti socialinio poveikio ar vystymosi (individualaus, šeimos, organizacijos ir t. t.) subjektu, yra būtinos visos šios sudedamosios dalys (Šeščilienė, 1997, p. 40).

2.1. Besimokančių suaugusiųjų charakteristika subrendimo amžiai

Per pastaruosius metus suaugusiųjų vidurinėse mokyklose (mokymo centruose) vyresnio amžiaus (26-40 metų ir vyresni) besimokančiųjų skaičius padidėjo, tačiau vis dar išlieka mažesnis nei jaunesnių suaugusiųjų (18-25 metų), o nepilnamečių jaunuolių (16-18 metų) skaičius kinta įvairiai. Vadinasi, norint geriau pažinti suaugusiųjų vidurinėse mokyklose besimokančiuosius, svarbu žinoti nuo 16 iki 40 metų amžiaus laikotarpio charakteristikas.

Barbaros ir Philipo Newmanų psichosocialinės vystymosi teorijos pagrindinė mintis yra asmenybės augimas. Ši teorija paremta keturiomis prielaidomis:

1. Augama visą gyvenimą – nuo vaisiaus užuomazgos iki senatvės (visą laiką auga bei atsinaujina organizmo ląstelės, kraujo kūneliai, nagai, plaukai ir kt.).

2. Individo gyvenimas atspindi jo vystymąsi. Taigi labai svarbu suvokti vystymosi tąsą (pastovumą) bei pokyčius.

3. Norint suprasti asmenybę, ją dera vertinti integruotai, t. y. jos vystymąsi analizuoti vidinio aktyvumo – fizinio, socialinio, emocinio ir kognityvinio (mąstymo sugebėjimų) – kontekste.

4. Kiekvieno asmens elgesys turi būti analizuojamas tam tikroje aplinkoje esant tam tikriems tarpasmeniniams santykiams. Žmogus puikiai sugeba prisitaikyti, todėl visi elgesio modeliai turi būti analizuojami prasmingame fizinės ir socialinės aplinkos kontekste (Beresnevičienė, 2003, p. 30-31).

Psichosocialinė teorija teigia, kad individo gyvenimas yra trijų sistemų – *somatinės* (sudaro procesai būtini organizmo veiklai), *Ego* (apima mąstymą, gebėjimą spręsti problemas, atminties ir supratimo procesus, kalbos, simbolinio suvokimo gebėjimus) ir *visuomeninės* (sudaro integruotis į

visuomenę padedantys procesai) – tarpusavio sąveika bei jų modifikacija. Psichosocialinio požiūrio šalininkai daugiausia dėmesio skiria vidinei patirčiai, kuri yra šių sistemų sąveikos rezultatas.

Vystymasis šioje teorijoje suprantamas kaip pakopomis vykstantis augimas. Vystymosi fazė – tai tam tikras gyvenimo laikotarpis, savo charakteristikomis besiskiriantis nuo ankstesniojo ir nuo būsimąjo laikotarpio. Kiekviena fazė turi *tam tikrą tikslą*. Pavyzdžiui, vaikystėje labiausiai rūpi tėvų palankumas, paauglystėje – bendraamžių pritarimas, vyresnio suaugusiojo dėmesys krypta į vidinį pasaulį, savianalizę. Kiekvienai fazei būdingas ir tam tikras *pagrindinis konfliktas*. Asmuo susiduria su savita problema, kuri reikalauja jo gebėjimų bei poreikių integracijos, sprendžiant kultūros keliamus reikalavimus. Kiekvienam amžiaus tarpsniui kultūra kelia vis kitus reikalavimus.

E. Ericksono (1950, 1963) teigimu, yra *aštuonios* psichosomatinio vystymosi fazės. Barbara Philipas Newmanai išplėtojo Ericksono teoriją ir nurodė *vienuolika* fazių. Mus labiausiai domina šios žmogaus vystymosi fazės:

- jaunesniojo paauglio fazė, kuri apima 12-18 metų amžiaus laikotarpį;
- vyresniojo paauglio fazė, kuri apima 18-22 metų amžiaus laikotarpį;
- jauno suaugusiojo amžius, kuris apima 22-34 metų amžiaus laikotarpį;
- vidutinio suaugusiojo fazė, kuri apima 34-60 metų amžiaus laikotarpį.

Vystydamasis asmuo pereina iš fazės į fazę individualiu, jam būdingu tempu, veikiamas *vidinių* (Ego, genetinių struktūrų, somatinės sistemos) ir *išorinių sąlygų* (kultūros). Vystymosi fazių trukmė apytikslė, ji atitinka psichosocialinę individo plėtotę. Individas vystosi epigenetiniu būdu, t. y. pagal biologinį augimo planą iki visiško subrendimo, nesant galimybių grįžti atgal (Beresnevičienė, 2003, p. 33).

Kiekviena vystymosi fazė – tai sensitivityvusis periodas, palankiausias tam tikroms vystymosi užduotims atlikti ir tam tikriems gebėjimams išugdyti. Individo galimybė atlikti vienas ar kitas vystymosi užduotis priklauso nuo to, kaip jam pavyko įveikti ankstesnės vystymosi stadijos psichosocialinę krizę (tai asmens psichologinės pastangos prisitaikyti prie socialinės aplinkos ir vystymosi fazės reikalavimų). Konflikto sprendimas sudaro prielaidas naujiems socialiniams gebėjimams atsirasti. Šie gebėjimai skatina įgyti naujos patirties, sudaro sąlygas tarpasmeninių santykių gebėjimams vystytis ir, asmeniui įveikus krizę ir atlikus vystymosi užduotis, žadina gerovės jausmą.

Ugdymo veiksnių yra daug. Kyla klausimas, kurie jų lemtingi. Vieni teigia, kad lemia įgimti pradmenys, kiti – kad įgyti žmogaus ypatumai. Viena sąlygoja kita, todėl nedera priešinti įgimta ir įgyta. *Endogeniniai* (vidiniai – biologiniai ir psichologiniai) veiksniai palengvina ar apsunkina *egzogeninių* (išorinių: ekologinė terpė – geografinė – gamtinė – socialinė aplinka, kultūrinė aplinka) veiksnių veikimą. Tačiau ir patys vidiniai veiksniai kinta nuo aplinkos poveikių. Todėl išoriniai

veiksniai įgyja ypatingą jėgą, tačiau lemiamas vaidmuo tenka individo pastangoms, individo nuostatai ugdytis.

Minėti veiksniai daro įtaką visą gyvenimą, o jį būtų galima suskirstyti pagal L. Jovaišą tokiais tarpsniais (mus aktualus laikotarpis nuo 16 iki 40 metų amžiaus):

- Paauglystė – 12-16 metų;
- Jaunystė – 17-21 metai;
- I subrendimo (suaugusiojo) amžius – 22-35 metai;
- II subrendimo (suaugusiojo) amžius – 36-60 metų.

Kadangi suaugusiųjų mokykloje mokosi asmenys nuo 16 iki 40 metų, tai mus labiausiai domina kaip veiksniai veikia jaunystėje (17-21 metai) ir I subrendimo (suaugusiojo) amžiaus (22-35 metai) tarpsniuose.

Jaunystėje (17-21 metai), palyginti su paauglyste, fizinis vystymasis sulėtėja, tačiau pasiekia suaugusiojo žmogaus lygį. Nors fizinė branda prilygsta suaugusiųjų brandai, tačiau fizinis vystymasis vyksta toliau. Dar tik po 3-4 metų organizmas visiškai susiformuos ir pasieks tikrą sambrandą (Jovaiša, 2002).

Pagrindinis šio amžiaus jaunuolių veiklos bruožas kitoks negu paauglių, kuriems mokymasis – tik išoriškas pareigos atlikimas. Jaunystės amžiaus moksleiviai įsigilina į mokymąsi kaip į tolesnės jų egzistencijos pagrindą. *Mokymasis tampa bene svarbiausiu jų gyvenimo uždaviniu.* Tai paveikia ir bendrąjį veiklos organizavimą. Vyresnysis moksleivis – jaunuolis nori viską gerai suprasti, įsisąmoninti, suvokti mokomuosius dalykus ne tik mokslo plėtotės, praktikos lygiu, bet ir savo asmeninio gyvenimo lygiu, t. y. jis stengiasi juos žiūrėti kaip į prasmingus, reikšmingus jo asmeniniam gyvenimui. Iš čia randasi *tendencija diferencijuoti mokymo dalykus*: vieni yra jam labai reikšmingi, kiti – tik šiaip sau įdomūs, o dar kitus jis linkęs visiškai atmesti kaip nereikalingus. Nuo tokio požiūrio į mokymosi dalykus gerokai priklauso jaunuolių veiklos stilius, tai turi įtakos ir mokymosi tipo formavimuisi.

Jaunuolio veikla peržengia mokyklos ribas. *Jis darosi visuomenininkas.* Paauglys dar menkai tesidomi pasaulėžiūra, o vyresnysis moksleivis nuoširdžiai ja persiima. Jis darosi sąmoningas ir aktyvus veikėjas. Kyla poreikis atsakyti į rūpimus gyvenimo filosofijos klausimus. Jaunuolis nori filosofuoti ne šiaip sau, bet pagrįstai, remdamasis mokslo laimėjimais. Moksle jis ieško pagrįstos tiesos apie visatą, žmogų, jo paskirtį ir likimą šiame pasaulyje. Vadinasi, *paprastas pažintinis interesas perauga į apibendrinto filosofinio tikrovės pažinimo interesą.* Tokio intereso tenkinimas pamažu formuoja pažiūras į tikrovę.

Energingas pasaulėžiūrinių interesų tenkinimas plėtoja intelekto jėgas. Jeigu paauglystėje visos tiesos buvo priimamos remiantis suaugusiųjų autoritetu, tai ankstyvosios jaunystės amžiaus moksleivis

siekia, kad jo tiesa būtų patikimai pagrįsta, nekeltų abejonių, ir tik tokią tiesą jis laiko priimtina. Jis siekia suvokti tikrovę tokią, kokia ji yra, realistiškai mąstyti, jo protas bando skirti faktus ir teorijas. Jei paauglys ieško universalių ir galutinių atsakymų į visus klausimus, remdamasis įžymiais žmonėmis, tai jaunuolis pasitiki savo proto galiomis, siekia konstruktyviai ir kūrybiškai spręsti problemas, mokosi mąstyti, visapusiškai samprotauti. Taigi plėtodamasis intelektas nuo paauglystės iki ankstyvosios jaunystės nueina tolimą kelią: *nuo mąstymo priklausomumo iki mąstymo autonomijos*. Jaunuolio nepatenkina šabloniški, vadovėliniai atsakymai į klausimus (mokytojams tai kartais sukelia nemažai sunkumų). Vystosi sveika, mąstanti, kūrybinga asmenybė (pedagogui dera jam padėti mąstyti tinkamai).

Mokymasis visuomenės mokslų padeda plėtotis socialiniams interesams ir socialinėms pažiūroms. Įsisavindamas visuomenės vystymosi teorijas, moksleivis dažnai pastebi, kad gyvenimo praktika prieštarauja teorijai (vadovaudamasis šabloninio vertinimo patirtimi, jis ne visada teisingai suvokia teorijos reikšmę praktikos organizavimui). Paauglystėje ieškoma savo vietos kolektyve, o *jaunuolis pasijunta esąs visos visuomenės narys*.

Aktyvus gilinimasis į bendrojo lavinimo ir profesinio lavinimo dalykus, pastangos savarankiškai spręsti sudėtingus klausimus deda pagrindus bendrajam asmenybės išsilavinimui. 17-18-aisiais metais išryškėja jaunuolio sugebėjimai: matematikos, muzikos, gal fizinės kultūros sričių. *Specialiųjų sugebėjimų plėtojimas tampa svariais profesijos rinkimosi motyvais*.

Jaunystėje pakinta motyvacija: didžiausias vaidmuo tenka pastoviams pažintiniams, socialiniams, estetiniams, etiniams, profesiniams ir kitiems interesams. Jaunuolių veikla tampa šių interesų tenkinimas. Nuolat gvildinamas *perspektyvos klausimas*. Galimybes jaunuoliai dažnai vertina nekritiškai: jų samprotavimus, mąstymą pakeičia nepagrįstos aspiracijos. Jaunuolis rizikos nebijo, tačiau per didelę riziką tampa klaida. Mažiau rizikuojama tada, kai gerai apsvarstomos galimybės. Aukštas aspiracijas dažnai suformuoja moksleivių mokslo ir darbo pasiekos, įsisavintos socialinės gyvenimiškos vertybės, taip pat įvairūs labai apibendrinti, abstraktūs idealai (čia turėtų pagelbėti sumanus pedagogo žodis).

Ne visų jaunuolių raida sėkminga, neretai pasitaiko nukrypimų mokantis mokslo, technikos ir meno pagrindų, nemažai ir dorovinio ugdymo trūkumų. Dorovinės raidos nukrypimai dažnai sąlygoja dideles klaidas, įstatymų pažeidimus, nusikaltimus (pastebėta, kad kaip tik daugiausia nusikaltėlių yra šio amžiaus). *Tai pavojingas amžius*, todėl augančios kartos auklėjimu turėtų nuoširdžiai rūpintis visi – šeima, mokykla, bendruomenė.

Kalbant apie šį amžiaus tarpsnį, negalima apeiti akceleracijos problemų (*akceleracija*- tai ankstyvas brendimas, spartesnis vystymasis ir staigus galūnių augimas). „Dėl kokių priežasčių paintensyvėja augimas? Atsakymų daug. Priskaičiuota apie 50 įvairių teorijų. Teigiama, kad socialinės

akceleracijos nėra, o biologinę akceleraciją sąlygoja geresnė mityba, saulės spinduliai: mat dabar ilgesnis vaikų laisvalaikis, menkiau judama (dėl transporto išplėtojimo). Tikslaus paaiškinimo kol kas nėra. Matyt, augimą spartina įvairūs veiksniai“ (Jovaiša, 2002, p. 161-162).

Šiam amžiaus laikotarpiui būtų galima priskirti 8 (*jauno suaugusiojo* nuo 22 iki 34 metų) ir 9 (*vidutinio suaugusiojo* nuo 34 iki 60 metų) psichosocialinės teorijos (E. Ericksonas, B. ir Ph. Newmanai) žmogaus vystymosi fazes. Priešingai ankstesniam paauglio (*jaunystės*) laikotarpiui – tai jau suaugęs žmogus.

Šiose vystymosi fazėse derėtų atlikti šias vystymosi užduotis .

<i>Jauno suaugusiojo amžiuje</i>	<i>Vidutinio suaugusiojo amžiuje</i>
1) šeimos kūrimo;	1) puoselėti vedybinius santykius;
2) vaikų gimdymo ir auginimo (motinystė, tėvystė);	2) tvarkyti namų ūkį;
3) darbo;	3) auklėti vaikus;
4) gyvenimo stiliaus.	4) valdyti savo karjerą.

1 pav. Vystymosi užduotys

Jauno suaugusiojo (22-34 metai) amžiaus laikotarpiu kuriami intensyvūs ir prasmingi santykiai su mylimaisiais, draugais, bendradarbiais. Šio amžiaus žmogus sprendžia intymumo ir izoliacijos psichosocialinę krizę. Šią krizę įveikti padeda abipusis ryšys su bendraamžiais (pagrindinis vystymosi fazės procesas). Sėkmingai išsprendus psichosocialinę krizę tobulėja gebėjimas mylėti (vystymosi fazės Ego savybė). Abipusis ryšys pakeičia vaikystei būdingą priklausomumą. Jaunas suaugusysis, spręsdamas vystymosi užduotis (8 lentelė), formuoja savo gyvenimo stilių. Jį sudaro veiklos tempas, darbo ir poilsio kaita, draugų ir pažįstamų ratas, pasirinkta veikla, vertybinė orientacija. Didžiausios įtakos gyvenimo stiliui turi šie veiksniai:

- vedybos,
- sutuoktinis,
- vaikai,
- darbas.

Jei nepavyksta išspręsti psichosocialinės krizės, atlikti vystymosi užduočių ir išsiugdyti gebėjimo mylėti, vystosi Ego patologija – uždarumas, kitų niekinimas, atstūmimas ar nustelbimas. Dėl to atsiranda bendravimo su bendraamžiais ar sutuoktiniais problemų, galimos skyrybos (Beresnevičienė, 2003, p. 50).

Pagal L. Jovaišą (2002) *I subrendimo (ankstyvasis suaugusiųjų) amžius* merginoms prasideda 20-aisiais, o vaikinams – 22-aisiais metais ir trunka maždaug iki 35 metų. Šio tarpsnio pradžios jaunuolių uždavinys – pasirengti suaugusiojo gyvenimui, įgyti specialybę, rasti tinkamą darbo vietą, įsidarbinti, susikurti buitinį gyvenimą, vesti (ištekėti). 25-aisiais (+5 ar -5) dažniausiai sukuriamos šeimos. Subrendimo amžiaus pradžia mažai kuo skiriasi nuo vėlyvosios jaunystės pabaigos, tačiau iki 35-ųjų metų daug kas iš esmės pasikeičia.

Būdingas šio amžiaus tarpsnio veiklos bruožas – *savarankiškumas*, nuspalvinantis tiek mokymosi, tiek darbo veiklą. Svarbiausia tai, kad iš savarankiško darbo rezultatų laukiama kažko naujo, originalaus, kūrybingo. Anot L. Jovaišos (2002) mokyklos turi ugdyti kūrybingą darbuotoją, gamybinės ir visuomeninės veiklos dalyvį.

Savarankiškumo brandos rodiklis – pasirengimas imtis atsakomybės už socialiai reikšmingų uždavinių vykdymą. Pirmieji žingsniai pradėdami dirbti visada sunkūs. Būtinai tam tikras adaptacijos laikotarpis. Adaptuotis vieniems lengviau, kitiems sunkiau. Tai priklauso ne tik nuo individualių asmenybės savybių, bet ir nuo darbovietės vadovo aktyvumo, rūpinimosi pradėjančiųjų dirbti adaptacija.

Subrendusio žmogaus veiklos rodiklis yra socialinis aktyvumas, rūpestingumas, kruopštus pareigų atlikimas. Aktyvus darbuotojas siekia būti iniciatyvus, nes subrendęs aktyvumas nuo iniciatyvos neatsiejamas (pasakymai „kas man darbo, kam aš turiu dirbti – tegul kiti dirba“ rodo ne tik pasyvumą, ne tik subrendimo, bet ir dorovinius žmogaus trūkumus).

Racionaliai organizuojama profesinė ir laisvalaikio veikla, susijusi su *intelektu subrendimu*. Subrendusio intelekto žmogus adekvačiai vertina faktus, reiškinius ir įvykius, pagrįstai apibūdina svarbiausius dalykus ir juos skiria nuo atsitiktinių, antraeilių. Toks žmogus sugeba derinti darbinę ir buitinę veiklą, šeimyninį gyvenimą su visuomeniniu, teikia pirmumą darbui ir visuomeninėms pareigoms.

Sudėtingiausia asmenybės brandos problema yra santykiai. Bendra santykių raidos tendencija – emancipacija (išsivadavimo ir nepriklausomybės siekimas). „Jaunuolis savarankiškai ieško gyvenimo draugo ar draugės, nuotakos ar jaunikio. Net sukūrus šeimą dažnai siekiama visiško savarankiškumo ir laisvės. Patirtis rodo, kad pernelyg didelė laisvė ir nepriklausomumas neužtikrina šeimos harmonijos. Vyro ir moters meilė, siejanti juos šeimos gyvenime, sudaro sąlygas harmoningiems tarpasmeniniams santykiams, nes meilė – abipusės priklausomybės saitai. Vadinasi, santykių raida nueina ilgą kelią nuo emancipacijos iki abipusės priklausomybės, nes tik tokia priklausomybė užtikrina darnų, harmoningą tiek šeimos, tiek darbo kolektyvo gyvenimą. Vis dėlto abipusė priklausomybė nereiškia vienas kito pavergimo. Kiekvieno individo laisvė yra visų laisvės garantija“ (Jovaiša, 2002, p. 163-164).

Subrendusi asmenybė jautri kitiems, supranta kitų poreikius. Toks asmenybės bruožas kaip empatiškumas (įsijautimas į kito mintis, jausmus, galėjimas mąstyti kito žmogaus sąvokomis, jausti jo išgyvenimus) nepakeičiamas žmogiškas pagalbininkas, jis padeda atsisakyti savęs, egoistinių interesų, valdyti kylančius neigiamus jausmus, neparodyti jų kitiems. Taip formuojasi harmoninga asmenybė.

Aukščiausia motyvacijos struktūra – pasaulėžiūra. Subrendusio žmogaus pasaulėžiūra stabili, jis turi aiškius požiūrius ir tvirtus atsakymus į svarbiausius gyvenimo ir buities klausimus. Pasaulėžiūriniai įsitikinimai – giliausias ir prasmingiausias veiklos motyvas.

Taigi, ankstyvajame suaugusiojo (*I subrendimo*) amžiuje žmogus visiškai subręsta biologiškai, intelektualiai, socialiai, įsitvirtina darbe, sukuria šeimą, gimdo vaikus, juos augina ir auklėja. Taip jis intymiai susiliečia su gyvenimu. Tėvystės būklė keičia vyro ir moters santykius, jų orientacijas į vaiką. Atsiranda naujų buitinių, ekonominių interesų. „Suintensyvėja tėvų emocinis gyvenimas. Tuo pačiu metu jie kur nors dirba, ten iš jų reikalauja funkcinės įtampos, kompetencijos. Ne vieną jų įvairios priežastys verčia keisti darbą, tobulinti kvalifikaciją, persikvalifikuoti, bet tai jiems nesunku, nes fizinės ir psichinės galios yra pasiekusios kulminaciją. Todėl suaugusiųjų tęstinio mokymo sistema turi apimti bendrąjį ir profesinį, formalųjį ir neformalųjį daugumos šalies dirbančių ugdymą, kad būtų patenkinti jų kultūriniai, profesiniai, dvasiniai interesai“ (Jovaiša, 2002, p. 164-165).

Vidutinio suaugusiojo (34-60) amžiaus laikotarpiu puoselėjami vedybiniai santykiai, tvarkomas namų ūkis, auklėjami vaikai ir valdoma sava karjera. Šio amžiaus žmogus sprendžia generatyvumo ir stagnacijos psichosocialinę krizę. Šią krizę įveikti padeda prisitaikymas prie aplinkos, kūrybiškumas (pagrindinis vystymosi fazės procesas). Sėkmingai išsprendus psichosocialinę krizę įsipareigojama rūpintis jaunesniąja karta (vystymosi fazės Ego savybė). Jei nepavyksta išspręsti psichosocialinės krizės, atlikti vystymosi užduočių ir įsipareigoti rūpintis jaunesniąja karta, vystosi Ego patologija – atmetimas, nenoras rūpintis kitais, jaunesniąja karta (Beresnevičienė, 2003).

2.2. Suaugusiųjų mokyklos socio - edukacinė aplinka

Edukacinės aplinkos filosofinis pagrindas – humanistinės filosofijos ir psichologijos teiginys, kad individas yra unikali asmenybė, kuri tinkamoje aplinkoje gali save realizuoti (Rogers, 1969).

Aplinka veikia individo poreikius, troškimus, tikslus bei sugebėjimus, ji gali skatinti jo kūrybiškumą, todėl mokymasis nuo 14 iki 22 metų yra palyginti trumpa normalaus gyvenimo dalis. Geriausia, ką švietimas gali duoti per šiuos metus, - tai sužadinti intelektualinius interesus (Jarvis, 1990).

Mokymasis vyksta tiek edukacinėje, tiek mokymosi aplinkoje, tačiau mokymasis edukacinėje aplinkoje suprantamas siauriau nei mokymosi aplinkoje (pastarasis nebūtinai siejamas su mokymu, vyksta visą gyvenimą ir yra nulemtas įvairių veiksnių: interneto, informavimo priemonių, darbo

organizacijų, švietimo institucijų kuriamų aplinkų ir t. t.), nes yra specialiai organizuotas ir vyksta švietimo institucijoje. Todėl edukacinėje aplinkoje kuriama mokymosi aplinka iš tikrųjų sudaro tik dalį visuminės mokymosi aplinkos. Ji gali būti kuriama įvairių pagrįstų ir praktiškai egzistuojančių pedagoginių sistemų pagrindu. Pavyzdžiui, programuoto, modulinio, diferencijuoto ir kt. mokymo sistemos (Lipinskienė, 2004).

Skatinamosios edukacinės aplinkos motyvacinė galia remiasi lūkesčių teorija (Vroom, 1964), teigiančia, kad motyvacinė galia priklauso nuo trijų veiksnių:

- lūkesčių (žmogaus tikėjimo, kad įdėtos pastangos leis pasiekti rezultatą),
- instrumentalumo (už įdėtas pastangas ir gautą rezultatą bus atlyginta),
- valentingumo (gautas atlygis turi būti šiam žmogui reikšmingas).

Atsižvelgiant į mokslinės literatūros studijas (J. Laužikas, I. Leliūgienė, L. Jovaiša, G. Grigaliūnaitė, ir kt.) teigiama, jog sociokultūrinio požiūriu mokyklos aplinka gali būti suprantama dvejopai:

išorinė mokyklos aplinka – ekstern aplinka – pvz., mokyklos pastatas, teritorija, klasės (patalpos) įranga ir kt.;

vidinė mokyklos aplinka – intern aplinka – pvz., mokinių ir mokytojų tarpusavio santykiai, institucijos valdymo stilius, vidaus tvarkos taisyklės, mokyklos tradicijos ir kt..

Išorinė mokyklos aplinka labiau atspindi socialinį aspektą, vidinė aplinka – kultūrinį. Išorinė mokyklos aplinka yra tas pagrindas, ta erdvė, kurioje gali būti kuriama ir puoselėjama vidinė aplinka. Tiek išorinė, tiek ir vidinė aplinka reikšminga ugdytiniui – jo emocinei savijautai, mokymuisi, bendravimui. Labai svarbu stengtis sukurti harmoningą aplinką, apjungiančią išorę bei vidų.

Tobulinant mokyklos darbą ir siekiant veiksmingiau ugdyti asmenybę, svarbesnės darosi mokinių individualybės pažinimo ir mokyklinės aplinkos gerinimo galimybės (Leliūgienė, 1997). Reformuojamai tautinei ugdymo sistemai iškyla vis sudėtingesnės problemos, kurias padeda spręsti mokslai, tyrimo objektu pasirinkę žmogų ir jo veiklą. Vienas tokių mokslų yra *ergonomika*, integravusi visuomenės, gamtos ir technikos mokslo laimėjimus. Tai leidžia spręsti veiklos efektyvumo, žmogaus darbingumo ir sveikatingumo, asmenybės kompleksinio vystymosi klausimus. *Pedagoginė ergonomika* rūpinasi ugdymo sistemos tobulinimu. Ergonomika – mokslas apie darbą (*ergo* – darbas, *nomos* – dėsnis) ir visa, kas su juo susiję. Todėl teigiama, kad ergonomika tokia pat sena, kaip ir žmonija. Jau pirmykštis žmogus stengėsi pasidaryti kuo geresnius darbo įrankius ir juos efektyviau naudoti (Kučinskas, 1997, p. 4-5).

Pedagoginės ergonomikos objektas – tai sistema: „*Ugdytojas – Priemonės – Sąlygos – Ugdytinis*“. Jai būdinga: 1) funkcionavimo tikslai ir uždaviniai; 2) pedagoginio proceso dalyvių, jų tarpusavio ryšiai; 3) sistemoje veikiančių dalyvių kokybinė charakteristika; 4) aplinkos socialinio

poveikio sistemai kokybė; 5) sistemos dalyvių funkcijų pasiskirstymas; 6) *sistemoje naudojamų priemonių kiekybinė ir kokybinė charakteristika*; 7) informacijos srauto pobūdis ir apimtis; 8) *darbo sąlygos (darbo vietos komfortabilumas ir aprūpinimas priemonėmis)*; 9) sistemos valdymas, organizacija ir kontrolė; 10) svarbiausi veiklos rodikliai ir kriterijai; 11) dinamiškumo rodikliai (Kučinskas, 1997, p. 8-9).

Ugdymo proceso dalyvių veiklą intensyvinti padeda darbo sąlygų gerinimas. Tai ypač svarbu suaugusiųjų vidurinės mokyklos moksleiviams. Darbo sąlygas mokykloje lemia šie elementai:

1) sanitarijos ir higienos (mikroklimatas, apšvietimas, mechaniniai virpesiai, spinduliavimas, dulkėtumas);

2) psichofiziologiniai (fizinis krūvis, protinė ir nervinė įtampa, darbo poza, nuovargis ir monotonija);

3) estetiniai (klasės, darbo vietų, priemonių dizainas);

4) socialiniai – psichologiniai (psichologinis klimatas kolektyve, veiklos prestižas);

5) socialiniai – ekonominiai (rūpyba, socialinės garantijos, finansavimas, atlyginimas) (Kučinskas, 1997, p. 27).

„Žmogaus darbo aplinka – tai fizinės darbo aplinkos, psichologinės darbo aplinkos ir socialinės darbo aplinkos visuma“ (Vitkienė, 2002, p. 100). Darbo aplinka ir darbo vieta yra esminė žmogaus gyvenimiškos aplinkos dalis, reikalaujanti nuolatinio mokslininkų dėmesio, viena aktualiausių šiandienos problemų. Priklausomai nuo fiziologinės bei socialinės, psichologinės žmogaus darbo aplinkos poveikio, būtina tirti, analizuoti, įvertinti žmogaus darbo aplinką fiziniu, psichologiniu bei socialiniu darbo aplinkos reikšmingumo aspektais.

„Fizinė darbo aplinka – tai apšvietimas, triukšmas, temperatūra, virpesiai, drėgmė, švara, dulkės, darbo sauga, oras, klimatas“ (Vitkienė, 2002, p. 105).

Fizinę darbo aplinką suvokiame ir apibūdiname kaip darbuotojo darbo sąlygas konkrečioje darbo vietoje, organizacijoje. Deja, šiandien dar ne visi mokiniai tiek dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose, tiek suaugusiųjų vidurinėse mokyklose turi idealias darbo vietas, o efektyviam mokymuisi būtinai reikalinga darbo vieta, atitinkanti tam tikrus reikalavimus (Tepperwein, 2000, p. 93-102).

Sąlygų gerinimą darbo (mokymosi) vietoje lemia:

1) mokymo ir kitų priemonių nomenklatūra, optimalus jų kiekis;

2) minimali darbo erdvė (telpa reikalingi informacijos šaltiniai, lengva judėti ir keisti padėtį, patogi poza);

3) optimali daiktinė erdvė, darbo vietos struktūra (darbo elementai turi tilpti žmogaus veiklos zonoje, kad nenukentėtų jo sensomotorinis aktyvumas, laiko ekonomija, priemonių matomumas ir galimybė jomis naudotis);

- 4) mikroklimato optimalios charakteristikos;
- 5) žmogaus saugumas (rizikos veiksniai).

Techninė įranga ir ugdymo priemonės lemia darbo vietų komfortiškumą (Kučinskas, 1997, p. 27).

Ugdymo patalpų, ugdymo proceso dalyvių darbo vietų projektavimas ir organizavimas – architektų, statybininkų ir kt. specialistų veiklos objektas. Jie ir turėtų spręsti tokius klausimus: „normatyvinis patalpos plotas ir erdvė kiekvienam ugdymo proceso dalyviui, priverstinė oro ventiliacija klasėse ir kabinetuose, normalus darbo vietų, lentos, demonstravimo vietos apšviestumas, patalpų užtemdymas, triukšmo šaltinių izoliavimas, specializuotų baldų, interjero ir aplinkos estetizavimas“ (Kučinskas, 1997, p. 36).

Tačiau daugelį klausimų, gerinant darbo sąlygas, gali spręsti ir ugdymo proceso vadovai bei organizatoriai, jeigu tam būtų skiriama pakankamai lėšų. Tai patalpų apšviestumo organizavimas ir triukšmo fono mažinimas. Ugdytinių darbingumą galima bent iš dalies pakelti gerinant minikomfortą darbo vietose. Suaugusiųjų vidurinių mokyklų vadovai kiek įmanydami stengiasi pagerinti fizinę aplinką moksleiviams, tik labai dažnai yra susiduriama su finansavimo ir aukštesnių instancijų pagalbos stoka.

2.3. Suaugusiųjų mokymosi veiksniai ir motyvai

Kokie pagrindiniai motyvai lemia suaugusiųjų apsisprendimą mokytis bendrojo išsilavinimo mokyklose? 2001 m. E. Butkevičienė atliko tyrimą, kurios atrankinę aibę sudarė 1101 respondentas – suaugusiųjų mokymo centrų moksleiviai (generalinę aibę sudarė 4 suaugusiųjų mokymo centrų – Kauno, Marijampolės, Panevėžio ir Vilniaus – 8-12 klasių mokiniai). Išvadose pateikiama, kad pagrindiniai veiksniai, sąlygoję besimokančiųjų sprendimą tęsti mokslą, buvo noras įgyti bendrąjį išsilavinimą ir gauti brandos atestatą ir įgyti žinių. Jie ir tapo svarbiausiais motyvais jiems sugrįžti mokytis. Jaunuoliams besimokant suaugusiųjų mokymo centruose jų mokymosi motyvacija stiprėja. Motyvai „noras įgyti žinių“ ir „noras įgyti bendrąjį išsilavinimą“ tapo dar aktualesni nei buvo prieš pradėdant mokytis (Butkevičienė, 2002).

„Suaugęs žmogus jaučia, kad jis negali iki galo išreikšti savęs kaip asmenybės, neturėdamas pakankamai žinių, įgūdžių ir mokėjimų. Todėl jis eina mokytis toliau, dažnai svarstydamas, ar jam pagilinti specialybei reikalingas žinias („atnaujinti“ užmištą informaciją), įgyti aukštesnę kvalifikaciją ar ją pakeisti. Kartais suaugęs žmogus eina mokytis vien saviugdros tikslais, tenkindamas savo hobi, norą bendrauti su žmonėmis, užtaisyti tautos ir žmonijos istorijos žinių spragas ar tobulinti savo asmenybę. Pagaliau suaugęs žmogus gali jaustis menkavertis daugiau išsimokslinusių draugų

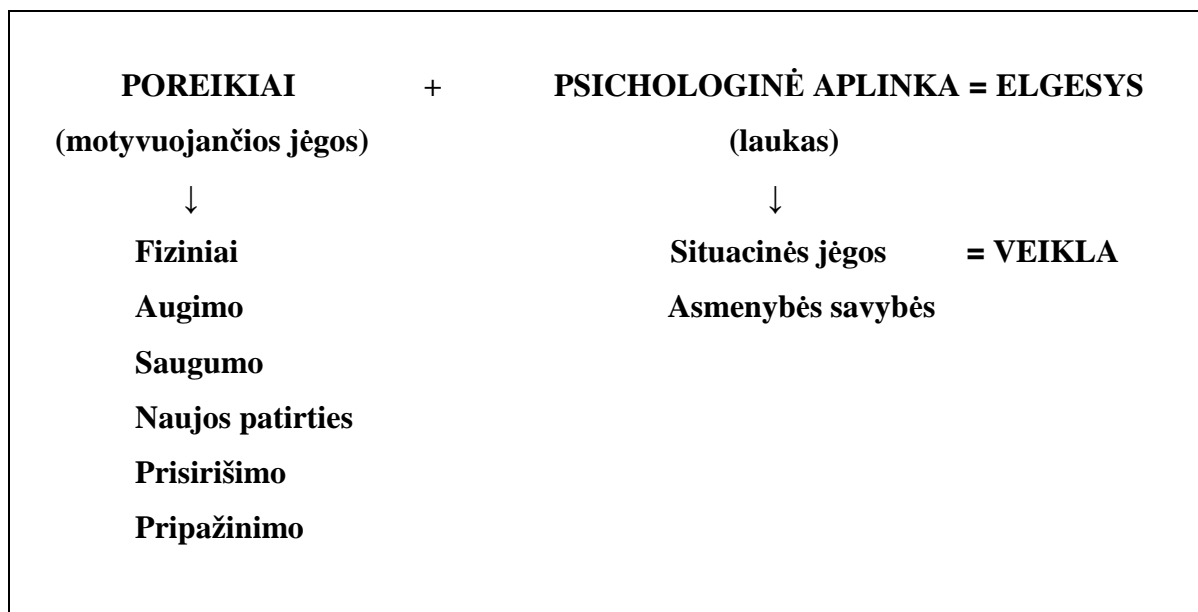
akivaizdoje, todėl eina mokytis, skatinamas saugumo, pagarbos ir pažinimo poreikių“ (Beresnevičienė, 1995, p.209).

Amžių tėkmėje *motyvo samprata* kito nuo idėjos apie mokymosi formavimą (Antikoje) iki problemos ir jos sprendimo dabartyje. Mokymosi motyvo sampratą XX a. 8-jame dešimtmetyje Lietuvos edukologai, nors ir buvo veikiami sovietinės pedagogikos teorijų, jomis sekė, tyrimais grindė mokymo ir išmokimo bei žinių formavimo sampratą (Vaitkevičius, 1968), motyvą pateikė kaip pozityvų mokinio veiklos kryptingumą siekiant gerų rezultatų (Juška, 1976). Vėlesniuose mokslininkų (J. Laužiko, V. Rajecko, B. Bitino, L. Jovaišos) darbuose vyraujančios mokymosi motyvo sampratos esmė yra mokinio asmeniniai poreikiai, interesai, tikslai, vidinė veiksmų paskata, poveikiai. *Motyvas – žmogaus veiklos_nukreipimo, skatinimo, įprasminimo priežastis*. Tai gali būti sąmoninga ir nesąmoninga veiksmo priežastis, kylanti dėl asmenybės ir objekto (situacijos), patenkinančio jos poreikius, interesus, vertybes, tikslus, sąveikos. *Motyvo veiksniai – potraukiai, poreikiai, interesai, polinkiai, vertybės, požiūriai, nuostatos, idealai, įsitikinimai, žingsniai, emocijos, valia, ketinimai*. Kai išgyvenamas bent vienas veiksnys, sakoma, kad asmenybė esti motyvuota. Šie *veiksniai aktualioje situacijoje tampa motyvais* – vidinėmis veiksmų paskatomis (Gage, Berliner, 1994).

Motyvų klasifikacija pagal mokslininkų terminologiją ir mokslines nuostatas yra įvairi. Motyvo sampratos raidoje atsispindi tai, kad *kiekvienas žmogaus poelgis motyvuojamas vidiniais ir išoriniais veiksniais*, kurie apjungia visus motyvo klasifikacijos kriterijus. Taigi XX amžiaus pabaigoje motyvo pateikta samprata liudija, kad tai *vidinių psichinių poreikių, sukeliančių, nukreipiančių ir valdančių žmogaus veiksmus ir poelgius sanakaupa*.

Asmenybėje vyksta motyvų kaita. Vieni motyvai gali sukelti vienus veiksmus ir duoti jiems kryptį, kiti – kitus. Motyvuotas individas yra tarsi parengties būklėje. *Motyvacija yra motyvų kaitos procesas, reguliuojantis asmenybės veiklos ir santykių kryptį, intensyvumą ir patvarumą* (Gage, Berliner, 1994).

M. S. Knowles, integruodamas visas žinomas motyvacijos teorijas į vieną schemą, teigia, kad kiekvieno elgesio atskirą aktą lemia poreikiai ir aplinka (*I pav.*).

2 pav. Priežastys, įtakojančios elgesį (pagal M. S. Knowles).

Kai kalbama apie moksleivių motyvaciją, pirmiausia mintyje turime jų mokymosi motyvaciją. *Mokymosi motyvacija*, anot G. Butkienės ir A. Kepalaitės (1996) padeda orientuotis besimokančiajam į tikslą; suvokti, kiek laiko reikės tikslui pasiekti, ar reikės pastiprinimo ir kokio; analizuoja būtinas mokinio žinias, sugebėjimus ir įgūdžius; pažadina jo jautrumą pagalbai iš išorės; turi įtakos mokymosi kokybei ir mokymosi pasekmėms.

„Mokymosi motyvacija – tai vidinių mokymosi paskatų sistema ir jų vykimasis“ (Jovaiša, 1993, p. 128). *Mokymosi motyvacija kinta bręstant asmenybei bei keičiantis išorinėms aplinkybėms.*

Suaugusiųjų mokymosi motyvacijos ir motyvavimo problemoms mokslinėje literatūroje nėra skiriama pakankamai dėmesio. Lietuvoje yra atlikti suaugusiųjų mokymosi motyvų (Beresnevičienė, 1995; Butkevičienė, 2001; Poželaitė, 2002; Šeščilienė, 1997), mokymo ir mokymosi ypatumų (Laurinavičiūtė, 2000, 2001; Linkaitytė, Širvaitytė, 2000; Teresevičienė, 1998) tyrimai. 2004 m. V. Kvietkauskienė atskleidė suaugusiųjų vidurinės mokyklos moksleivių mokymosi motyvavimo ypatumus.

Kiekvienas žmogaus poelgis motyvuojamas tiek vidiniais (asmeninės dispozicijos), tiek išoriniais (stimulais iš aplinkos) veiksniais. *Vidiniai ir išoriniai motyvacijos veiksniai glaudžiai siejasi ir vieni kitus veikia.* Pvz. patekęs į gerą aplinką (situacija, aplinkos stimulai), mokinys stengiasi mokytis ir pasiekia gerų mokymosi rezultatų, nes stiprėja jo mokymosi motyvai (asmeninės dispozicijos). Gerai žinomi ir priešingi atvejai, kai netikusi aplinka neigiamai veikia asmenines dispozicijas. Tačiau turėdamas stiprias dispozicijas individas gali keisti aplinką bei aplinkos poveikį sau (L. Jovaiša).

Mokymosi motyvų supratimas padėtų mokytojui efektyviau organizuoti prasmingą mokymąsi, priartinti jį prie mokinio. Jis ypač aktualus suaugusiųjų švietimui, t.y. mokant dirbančius asmenis, bedarbius, nedirbančias moteris. Bendrojo išsilavinimo suaugusysis paprastai pradeda siekti, norėdamas neatsilikti nuo vienmečių, užsitikrinti psichologinį saugumą, skatinamas pagarbos bei pažinimo poreikių. Juos mokydamas mokytojas turėtų orientuotis į suaugusiojo poreikių ypatumus (Beresnevičienė, 1995).

2.3.1. Vidiniai suaugusiųjų motyvai ir jų raiška

Vidiniai veiklos motyvai skirstomi į organinius (veiksmas dėl alkio, aprangos) ir dvasinius (smalsumo žinioms, mokslui, menui, kelionėms, troškimai, siekimai, įsisąmonintos pareigos ir pan.) (Gage, Berliner, 1994).

Mokymosi, kaip ir kitokio darbo bei elgesio motyvų prigimtis įvairi. Kai kurie motyvai kyla iš paties subjekto. Yra poreikis suvokti, poreikis manipuliuoti, poreikis tyrinėti. Vidinė smalsumo motyvacija labai ryški ankstyvosios vaikystės metais.

Stipriausią vidinę mokymosi motyvaciją sukelia vidinis džiaugsmas, lydintis išmokimą. Tai daugelis psichologų vadina pastiprinimu. Tai yra savipildos poreikio, kaip vidinės valios ir išminties energijos skleidimo įgyvendinimas.

Veiksmingiausia ir prasmingiausia mokymosi motyvacija susijusi su gyvenimo prasmės jausmu ir pačių žmogiškiausių vertybių įsisąmoninimu. Ji kyla dvasinėje, socialinėje aplinkoje, kai visiškai įsisąmoninamas asmeniškasis patyrimas, atsiranda galimybė savarankiškai spręsti. Labai svarbu, kad suaugęs besimokantis pajustų, jog jis gali pasirinkti tikslą; dėtų pastangas jam įvykdyti; kontroliuotų, kaip pavyko veiksmai ir koks rezultatas. Skirtingi tikslai ypatingai motyvuoja žmogaus elgesį.

Savigarbos motyvas stiprina pasitikėjimą savimi, pajėgumą, įsitikinimą, kad esi kitiems reikalingas ir naudingas. Kai šie siekimai ribojami, išgyvenamas silpnumas, bejėgiškumas arba menkavertiškumas.

Vertindamas savo veiklą žmogus ieško sėkmės ar nesėkmės priežasčių. Suaugę besimokantieji dažniausiai savo sėkmių ar nesėkmių priežastis aiškina pastangomis, gabumais, nuotaika, užduoties sunkumu, laime. Sėkmės priežastimi jie dažniausiai laiko vidinius (pastangas, gabumus), o nesėkmės – išorinius veiksnius (užduoties sunkumą, laimės neturėjimą). Yra nemažai besimokančiųjų, kurie mano, jog jų nesėkmės priežastis yra gabumų stoka ir pradeda nuolat laukti nesėkmės.

Kitas vidinis mokymosi motyvas – *kompetencija*. Kuo dažniau mokinys mato savo įgūdžių ar kitų mokymosi rezultatų gerą kokybę, tuo labiau stiprėja jo noras ir toliau gerai tai daryti. Andragogas

M. S. Knowles ugdymosi poreikį apibrėžia, kaip skirtumą tarp esamo kompetencijos lygio ir pageidaujamo aukštesnio jos lygio, kurio reikalauja sėkminga veikla tiek asmenybės, tiek organizacijos ar visuomenės nario veikla. Mokymosi poreikis – tai neatitikimas tarp to, kuo individas nori būti ir kuo yra iš tiesų, neatitikimas tarp aspiracijų (lot. „aspirans“ – siekiantis) ir realybės. Kuo realiau pats žmogus (ar jo mokytojas) identifikuos savo aspiracijas ir įvertins esamą kompetencijos lygį, tuo tiksliau bus galima įvertinti mokymosi poreikį, tuo aukštesnė bus ir mokymosi motyvacija (Šeščilienė, 1997).

2.3.2. Išorinių motyvų reikšmė

Išoriniai veiksniai, dar vadinami „stimulais“, esti išorinės aplinkybės. Jų veiklos motyvai kyla gavus įsakymą, iš baimės ir kt. Išoriniai motyvai gali suartėti su vidiniais (dvasiniais) ir net tapti jais (interiorizuotis) arba būti griežtai sąlygojami išorinių veiksnių, be gilesnio sąmoningumo.

Neretai moksleiviai vadovaujasi motyvais, kurių pradžia *slypi jų aplinkoje, kitų žmonių laikysenoje bei tarpusavio santykiuose*.

Dauguma suaugusiųjų moksleivių, ypač jaunesniųjų iki 18 metų, mokosi todėl, kad „reikia“. Reikia išmokyti pamokas, nes liepė mokytoja, reikia eiti į mokyklą, nes to reikalauja tėvai, ir t. t.

Kita dalis jaunimo vadovaujasi dar negatyvesniu, *baimės motyvu*. Jie lanko mokyklą arba mokosi pamokas tik todėl, kad bijo būti nubausti. Gal būt tai šiek tiek ir palaiko pažangumą, bet tokiu atveju labai priklauso nuo to į kokią aplinką pakliūs besimokantysis, kaip su juo bus bendraujama, ar įgys pasitikėjimą savimi ir mokyklos bendruomene.

Mokinys nuolat norės mokytis tada, kai kuri nors mokymosi dalis taps jo veiklos motyvu. Tokie motyvai gali būti: mokymo rezultatai, mokymo tikslai, pats mokymosi procesas.

Mokykliniame amžiuje susiformuoja ne tik atskiros *nuostatos* pamokų, mokytojų, draugų atžvilgiu, lemiančios atskirus poelgius, bet ir visos *nuostatų sistemos*, mokymosi prasmės, gyvenimo prasmės, darbo ir kt. atžvilgiu. Tokias nuostatų sistemas galima pavadinti nusistatymu, arba vidine pozicija, vidiniu planu, arba asmenybės kryptingumu. Savotiška nuostata yra *įtaigumas* (sugestyvumas). Tai nekritiškas veiksmas kitų įtakoje (pvz. mokinys mokosi, kad nori mama, tėtis; jo asmenybės motyvacija silpna arba jos visai nėra). Tai dažniausiai taip pat būdinga jaunesniems suaugusiųjų mokyklos moksleiviams, kuriuos į mokyklą pirmą kartą dažniausiai palydi tėvai. Tokie moksleiviai ir pamokas blogiau lanko.

Mokymąsi vienodai efektyviai motyvuoja ne tik betarpiškas žinių poreikis ir iš jo kylantis siekimas patirti nauja, atskleisti nežinoma, pergyventi nuostabą, staigmeną, įdomybę, bet ir *poreikiai*,

virtę tokiais tarpiniais motyvais, kaip noras turėti materialinės naudos, pasižymėti tarp artimųjų, išvengti nemalonumų.

Suaugusio žmogaus mokymosi motyvai skiriasi nuo vaikų ir paauglių mokymosi motyvų. *Dažniausiai jie siejami su poreikiais* (Beresnevičienė, 1995). Poreikis yra bet kokio elgesio pradžia. Kilus poreikiui, žmogus patiria emocinę įtampą, išgyvena tam tikrą nepatogumą, kažko trūkumą. Tai skatina žmogų veikti ir poreikį patenkinti. Suaktyvintas ir suaktualintas poreikis tampa motyvu (Butkevičienė, 2002).

V. Kvietkauskienė (2004) tyrimo (žvalgomojo pobūdžio) objektu pasirinko suaugusiųjų vidurinės mokyklos moksleivių motyvavimą. Tyrimas leido išskirti penkis mokymosi motyvavimo veiksnius: vadovavimą mokyklai, mokymą, vertinimą, bendravimą bei bendradarbiavimą, mokymo/si bazę. Labiausiai tarpusavyje susiję keturi veiksniai: vadovavimas mokyklai, mokymas, vertinimas, bendravimas bei bendradarbiavimas. Moksleivių ir mokytojų bendravimas bei bendradarbiavimas yra svarbiausias iš mokymosi motyvavimo veiksnių.

Aukštesnieji veiksniai (doroviniai, intelektiniai, estetiniai) stereotipiškai motyvuoja elgseną pagal išugdytą žmogaus būdą. *Pareigos ir atsakomybės jausmas* yra rimtas mokymosi pagalbininkas. Tą patį reikia pasakyti apie *intelektinius* (nuostatos, abejojimo, naujumo ir kt.) ir *estetinius* (harmonijos) *jausmus*.

2.3.3. Emocinė mokymosi motyvacija

Kaip bebūtų keista, mokykloje išugdomos *baimės ir nerimo emocijos*. Ilgainiui baimė ir nerimas gali išstumti mokymosi motyvus. Su tokiomis problemomis yra susidūrę daugelis suaugusiųjų, kai dar mokėsi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje.

Su šiomis emocijomis siejasi vadinamosios *frustracijos* (lot. frustra – veltui). Tai tokia būseną, kai individui atrodo beprasmiška toliau stengtis įveikti sunkumus, išspręsti problemas, siekti tikslo. Tokie besimokantys suaugusieji dažniausiai ir palieka mokyklas.

Mokinių frustracijų priežastys gali būti įvairios. Viena labiausiai paplitusių priežasčių – per sunkios užduotys. Kita frustracijų priežastis – toks ugdytojo elgesys, dėl kurio mokinys negali užbaigti veiksmų, teikiančių pasitikėjimą. Frustracija įvyksta tada, kai negaunama lauktojo pastiprinimo, kai mokomoji medžiaga mokiniui per sunki, kad būtų galima ją sėkmingai išmokyti, kada ugdytojas nesuteikia pastiprinimo arba kada neleidžia užbaigti arba pradėti atlikti veiksmus.

Savotiškas frustracijų atvejis yra *stresas* (angl. stress – įtampa). Stresas kyla, kai individas situacijoje suvokia grėsmę, o šioji sukelia baimę. Priešinga stresui būseną yra *relaksacija* (atsipalaidavimas). Paaiškėjo, kad ji teigiamai motyvuoja išmokimą, sudaro sąlygas ugdomajai veiklai.

Puikus relaksacijos pavyzdys yra popamokiniai renginiai (papildomas ugdymas), kuriuose besimokantieji gali laisviau bendrauti su visais mokytojais, auklėtojais, mokyklos vadovais.

2.4. Suaugusiųjų vertybinės nuostatos

V. E. Franklio nuomone, ieškoti gyvenimo prasmės – viena svarbiausių žmogaus ypatybių. Vieno žmogaus gyvenimo prasmė – siekti gyvenimo religinio-filosofinio pažinimo, kito – įgyvendinti politinius įsitikinimus, dar kito – rūpintis vaiku ar kitais artimaisiais ir pan.

Gyvenimo tikslas tai konkretus žmogaus susikurtas idealas, kurio jis nori pasiekti gyvenime. Gali būti ir menkesnių gyvenimo tikslų. *Gyvenimo stilius* (A. Adleris) yra gyvenimo tikslo siekimo būdas. Jo formavimasis sąlygoja vaikystės patirtis, vaiko vieta šeimoje, visų šeimos narių santykiai, visų šeimos narių santykiai. Daugelis žmonių ir gyvenimo stiliaus, ir gyvenimo tikslo nesuvokia.

„Kiekviena kultūra, kiekviena visuomenė, kiekviena valstybė turi tam tikrą bendrą vertybių rinkinį, kuris sujungia ir palaiko žmonių bendruomenę, tačiau tuo pat metu jis leidžia atsiskleisti ir atskiros asmenybės individualioms vertybėms. Visais laikais dėl vertybių sampratos, jų struktūros ir normatyvinės įtakos žmogaus elgesiui kildavo daug klausimų, ginčų. Apie vertybes, diskutuodavo ir tebediskutuoja filosofai ir sociologai, pedagogai ir psichologai“ (Šeščilienė, 2000, p. 32).

Psichologijos žodyne (1993) yra pateiktas toks apibrėžimas: „*vertybė – specifiški socialiniai aplinkinio pasaulio reiškinių apibrėžimai, ženklinantys jų teigiamą arba neigiamą įtaką žmogui ir visuomenei (gėris – blogis, grožis – bjaurumas), esantys visuomenės gyvenime arba gamtos reiškiniuose. Taigi daikto ar reiškinių vertingumas nėra pastovi savybė. Daiktai ar reiškiniai įgauna prasmę tik sąveikoje su žmogumi, visuomene ir gamta*“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 32).

Lietuvoje ekonominiai, politiniai, socialiniai pokyčiai daro didelę įtaką visuomenės narių vertybinėms orientacijoms. Vertybinės orientacijos yra siejamos su tam tikrais sprendimais bei juos atitinkančia elgsena. Ryškūs visuomenės lūžiai leidžia akivaizdžiai įsitikinti vertybių perkainojimu – vyksta vienu vertybių devalvacija, o kitų sureikšminimas. Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje vertybinių orientacijų tyrimus atliko G. Valickas, A. Suslavičius (1993); G. Purvaneckienė (1993, 1995); V. Kanopienė (1995); V. Liubinienė (1996); A. Goštautas, J. Kameneckas (1995). Ypač reikalingi tyrimai apie jaunų žmonių vertybines orientacijas dabartiniu metu, nes jie gali padėti geriau suprasti jų socialinio elgesio motyvus (Šeščilienė, 2000).

Dažniausiai aprašydami vertybes psichologai skiria tris jų grupes: *vertybės-tikslai* (terminalinės vertybės); *vertybės-tikslų siekimo būdai* (instrumentinės vertybės); *vertybės-sąlygos* vertybėms-tikslams pasiekti tam tikrais būdais (Jacikevičius, 1995, p. 43-44).

Iš to, ką žmogus laiko vertybe, matyti, kas jam yra svarbiausia. Vertybės visada priklauso ir nuo žmogaus asmenybės, ir nuo kultūrinės aplinkos. Vokiečių filosofas O. Šprangeris (Spranger) teigė, kad asmenybės vertybės daugiau ar mažiau lemia žmogaus bruožus ir charakterį. Jis siūlė skirstyti asmenybes į tipus pagal turimas pagrindines vertybes – teorines, ekonomines, estetines, socialines, politines, religines. Filosofo nuomone, šių vertybių turi kiekvienas žmogus, tačiau viena ar kelios yra pačios svarbiausios, jos ir sąlygoja charakterį (Bieliauskaitė, 1993).

Vertybės, kurias žmogus turi, yra stipri motyvavimo jėga. Norėdamas kurti savo gyvenimą pagal vertybes, turi nuslopinti tam trukdančias motyvavimo jėgas. „Gyvenimo prasmės radimas, remiantis universaliomis vertybėmis, yra vienas pagrindinių vidinio subrendimo požymių, daugeliui sunkiai pasiekiamas“ (Pikūnas, Palujauskienė, 2000, p. 205).

Ryškesniai vertybės atsiskleidžia ugdymo procese. Kaip teigė anglų filosofas ir pedagogas T. H. McLaughlin, ugdymas neįmanomas be vertybių ugdymo. Ugdomasis bendravimas turi maksimaliai sutapatinti tiek subjektyviųjų, tiek objektyviųjų vertybių esmę, o tada iš objektyviųjų vertybių turinio turėtų susiformuoti socialinė funkcija (Šeščilienė, 2000).

Mokymosi motyvacijos procesas neatsiejamas ir nuo tikslų sąvokos. Kiekviena motyvuota veikla turi tikslą, kurį pasiekęs individas patenkina savo tam tikrą poreikį. Individo sprendimą toliau mokytis taip pat sąlygoja individo vertybinė sistema. Sprendimas mokytis priklauso nuo to, ar mokslas, išsilavinimas yra vertybė. Butkevičienės E. (2002) atliktuose empiriniuose tyrimuose beveik trečdalis suaugusiųjų mokyklos respondentų (mokslo, kaip svarbų vertingą dalyką, nurodė 33% respondentų) akcentuoja ne tiek bendrojo išsilavinimo atestato svarbą, o patį mokymąsi kaip itin vertingą dalyką, paskatinusį juos tęsti lavinimąsi suaugusiųjų mokymo centruose.

„Skirtina dispozicinė (stereotipinė) ir aktualioji (dinaminė) kognityvinė mokymosi motyvacija. Pirmoji – tai motyvacijos šablonai, susiformavę nuolatinės informacijos pagrindu, antroji apibūdina asmenybės motyvaciją veikiant konkrečioje situacijoje. Toks skirstymas sąlyginis, nes ir dispozicijos aktualizuoja, kai jas sužadina konkreti situacija“ (Jovaiša, 2002, p. 175). Dispozicinė motyvacija grindžiama individualia (labiau reiškiasi individualios sąmonės dariniais) ir socialine patirtimi (labiau reiškiasi visuomeninės sąmonės dariniais). Nors tos sąmonės formos neatskiriamos, patogumo dėlei verta skirti jų darinius, nes individuali sąmonė labiau atspindi subjektyvią patirtį, o visuomeninė sąmonė – objektyvią visuomenės patirtį. Prie pirmosios skiriame konstruktus (sąmoningas nuostatas), įgūdžius, nuomones, požiūrius; prie antrosios – pažiūras, įsitikinimus, pasaulėžiūrą.

Asmenybės veiklą, jos būdą ir kryptį lemia *charakteris* (tai išorinė individualybės apraiška kalbant, mokantis, žaidžiant, gestikuliuojant). Charakterio struktūrą sudaro ryškiausių asmenybės bruožų visuma. Vieni bruožai žmogų apibūdina teigiamai, kiti – neigiamai. Dažnai tai esti *elgesio įpročiai* (pvz., mandagumas, darbštumas, teisingumas, sąžiningumas, humaniškumas). Pabrėžtina

valia, nes tai – charakterio nugarkaulis, o kai kas teigia, kad ji esanti asmenybės šerdis. Ypač sudėtingose, sunkiose situacijose apsisprendžiant valia padeda įveikti sunkumus, pasirinkti vertingus elgesio motyvus, neutralizuoti konfliktą. Jeigu valia yra charakterio nugarkaulis, tai *jausmai* (vertybinės emocijos) – jo siela. Su jausmais glaudžiai susiję *poreikiai* (pakilusi emocija, padedanti pašalinti atsiradusį trūkumą). Jei ko nors labai reikia, tai tuo ir susidomima, kartais neilgam. Tai – *interesai*. *Pastovūs ir gilūs interesai, vertybės, idealai darosi charakterio bruožu, pastovia vertybine orientacija, kreipiančia veiklą atitinkama linkme*. Taip pat vienodai stipriai sąlygoja charakterio dinamikos ypatumus temperamento bruožai: aktyvumas ir pasyvumas, stabilumas ir labilumas, ekstraversija ir intraversija, frigidiskumas ir plastiškumas, sangviniškumas ir flegmatiškumas, choleriškumas ir melancholiškumas.

D. Beresnevičienė (1995 a) tyrė, kaip kinta skirtingo amžiaus suaugusiųjų, t. y. vyresniojo paauglio, jauno suaugusiojo ir pasiekusiojo I ir II brandos amžių, mokymosi motyvai bei vertybinės orientacijos. Rezultatai parodė, kad suaugusiųjų mokyklų moksleiviams, kaip ir studentams, svarbiausios vertybinės orientacijos buvo geros gyvenimo sąlygos, galimybė dirbti mėgstamą darbą ir sutarimas šeimoje. Vertybinė orientacija į geras gyvenimo sąlygas didėjant amžiui, silpnėjo, o galimybės augti kaip asmenybei svarba didėjo. Vertybinės orientacijos į gerus santykius su kolegomis bei viršininkais vyresniame amžiuje mažėjo. Galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui nors buvo vertinama mažiau nei vidutiniškai, tačiau vyresniame amžiuje ši vertybinė orientacija stiprėjo.

„Edukologijos teorijai ir praktikai svarbus psichologijos teigimas, kad dauguma charakterio bruožų turi motyvuojančios reikšmės, t. y. reguliuoja veiklą bei elgesį. Kadangi charakterio bruožai palyginti pastovūs dariniai, tad ir iš jų kylanti motyvacija yra pastovi, t. y. teikianti asmenybės elgesiui kryptingumą“ (Jovaiša, 2002, p. 182).

Formuojant pastovią charakterologinę motyvaciją, reikia stiprinti dorybes, higieninius, kultūrinius, socialinio elgesio įpročius, grūdinti valią, plėtoti teigiamas emocijas, interesus ir vertybes, įveikti neigiamus temperamento bruožus. Taigi svarbiausioji jos ugdymo priemonė– tikslingai organizuota veikla, tinkami pastovūs santykiai su aplinka. Į tai labai svarbu atkreipti dėmesį dirbantiems suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

J. Fantalova asmenybės būseną, kai labai reikšmingos vertybės atrodo nepasiekiamos, laiko „motyvacinio konfliktu“. O būseną, kai vertybė, kuri nėra reikšminga asmenybei, tačiau atrodo jai lengvai pasiekiamą, laikoma „vidiniu vakuumu“ (Фанталова, 1992).

„Todėl reikia ieškoti vertybių, kurios suteiktų gyvenimui prasmę, siekti aukšto asmeninio standarto, kad būtų galima pajusti, jog savi talentai ir sugebėjimai yra sėkmingai panaudojami“ (Pikūnas, Palujanskienė, 2000, p. 208).

Taigi suaugęs besimokantysis pagal savo amžiaus tarpsnių ypatumus turi ir privalumų prieš tuos, kurie nesimoko ar mokosi bendrojo lavinimo mokykloje, ir sunkumų, susijusių su jų ugdymosi specifika, socialine ir psichologine padėtimi. Labai svarbu suaugusiųjų vidurinėje mokykloje ugdytinių privalumus (savarankiškumą, didesnę gyvenimo patirtį, atsakingumą) „išauginti“ į mokymosi sėkmes, o nesėkmių bandyti išvengti pasitelkiant andragoginės didaktikos metodologiją, bendradarbiavimą tarp abiejų sąveikos pusių – ugdytinių ir ugdytojų.

3. SUAUGUSIŲJŲ VIDURINĖS MOKYKLOS MOKSLEIVIŲ MOKYMOSI KOKYBINIO VERTINIMO TYRIMAS

3. 1. Tyrimo metodika, organizavimas ir imties charakteristika

Tyrimo tikslas – nustatyti ugdymo ypatumus suaugusiųjų vidurinėje mokykloje, besimokančiųjų požiūrį..

Tyrimo etapai:

- Pirmasis etapas (2011 m. rugsėjo – 2011 m. spalio mėn.) – formuluojama tyrimo tema, tikslas, uždaviniai ir keliama hipotezė.
- Antrasis etapas (2011 m. lapkričio – 2012 m. vasario mėn.) – atlikta pedagoginės, psichologinės, vadybinės ir metodinės literatūros analizė pasirinktu tyrimo aspektu.
- Trečiasis etapas (2011 m. rugsėjo – 2012 m. kovo mėn.) – remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, išskirti pagrindiniai besimokančiųjų suaugusiųjų vidurinėje mokykloje ypatumus.
- Ketvirtasis etapas (2012 m. kovo mėn. ir 2012 m. balandžio mėn.) – atliktas kiekybinis tyrimas tema – Plungės ir Telšių suaugusiųjų vidurinėse mokyklose.
- Penktasis etapas (2012 m. balandžio mėn.) – apdorojamos anketos ir atliekama tyrimo duomenų analizė.

Tyrimo metu naudota paprastoji atsitiktinė imtis. Buvo parengtos anketos besimokantiejiems 10 – 12 oje klasėse moksleiviams. Anketos klausimyną sudarė darbo autorius, sudarant anketos klausimyną, teiginiai buvo atrenkami remiantis moksliniais literatūros šaltiniais. Anketos struktūrą sudaro dvi dalys:

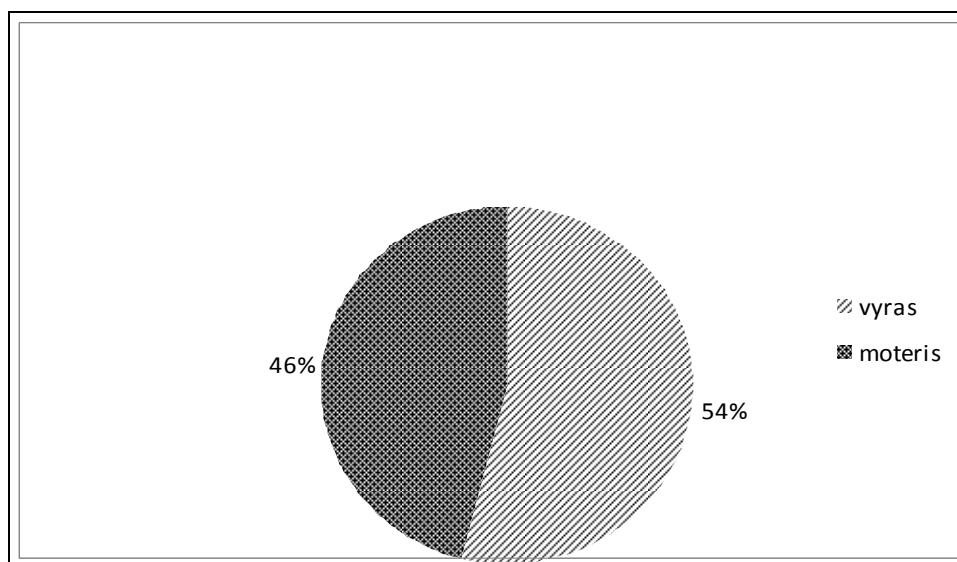
1. Demografinių klausimų apie tiriamuosius grupę, kurią sudaro klausimai apie tiriamąjį. Šioje dalyje tiriamųjų buvo prašoma nurodyti savo lytį, amžių, išsilavinimą, kvalifikaciją, gyvenamąją vietą. Vardo ir pavardės nurodyti nereikėjo, nes anketa anoniminė.
2. Diagnostinių klausimų apie tiriamuosius grupę, kurią sudaro klausimai, glaudžiai susiję su analizuojama tyrimo problema.

Tyrimo vieta ir imtis:

Tyrimas buvo atliktas 2012 metais kovo mėnesį Plungės ir Telšių suaugusiųjų vidurinėse mokyklose. Tiriamieji pasirinkti tikslinės atrankos būdu. Anketinėje apklausoje dalyvavo 184 suaugusiųjų vidurinės mokyklos 10 – 12 tų klasių moksleiviai. Iš 200 išplatintų anketų sugražintos 184, tai rodo, kad anketų grįžtamumo lygis tyrimo duomenų aprobavimui yra ganėtinai aukštas

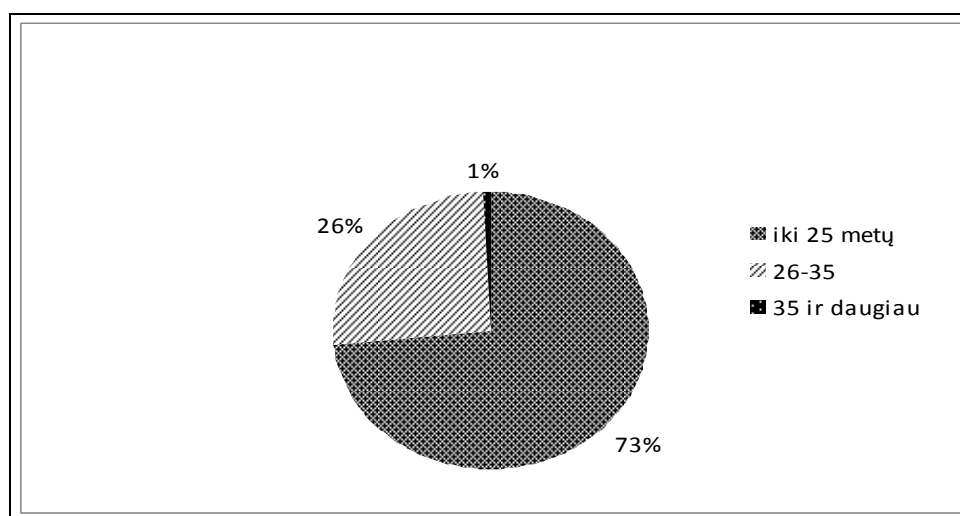
(91%). Tyrimo rezultatų analizei buvo apdorotos 184 anketos, remiantis anketoje pateiktų demografinių klausimų bloku, aptariamas apklausoje dalyvavusių tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, išsilavinimą, gyvenamą vietą.

Analizuojant anketinėje apklausoje dalyvavusių tiriamųjų pasiskirstymą pagal lytį nustatyta, jog tyrime dalyvavo 53,80% vyrų ir 46,20% moterų.

3 pav. **Besimokančiųjų pasiskirstymas pagal lytį (N= 184)**

Kaip matome besimokančiųjų pasiskirstymas pagal lytį beveik tolygus. Respondentų - vyrų 54%, moterų 46%. Tai leidžia daryti prielaidą, kad vyrai atkaklesni, o gal (stebint jų amžių) jaunuoliai stengiasi „įsitvirtinti“ ugdymo įstaigoje, siekdami „atitolinti“ ar išvengti karinės tarnybos. Manoma, kad vaikinai dažniau nei merginos dėl elgesio ar kitų socialinių priežasčių nepajėgia sėkmingai mokytis dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose.

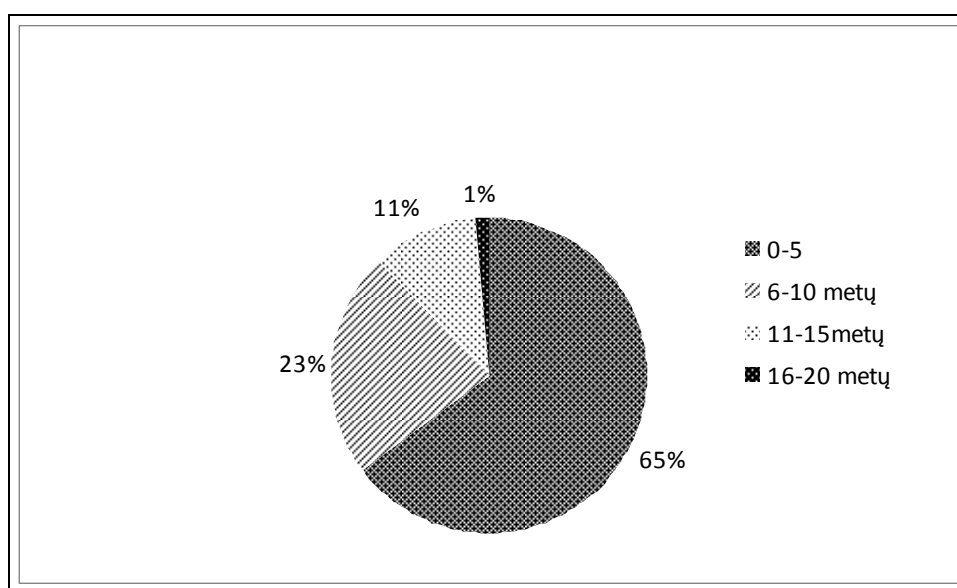

4 pav. **Besimokančiųjų pasiskirstymas pagal amžių (N= 184)**

Apklausoje dalyvavusių suaugusiųjų moksleivių amžius nuo 18 iki 35 metų. Tik 2 suaugę

besimokantieji virš 35 metų. Remiantis Barbaros Philipo Newmanu išplėtota, Eriksono psichosocialinė teorija (vystimosi fazės) visi besimokantys suaugusieji suskirstyti į keturias amžiaus grupes: 12 – 18 metai (jaunesniojo paauglio amžius), 18 – 22 (vyresniojo paauglio amžius), 22 – 34 metai (jauno suaugusiojo amžius), 34 – 60 (vidutinio suaugusiųjų amžius). Kaip matyti iš 2 pav. didžiausią tiriamųjų amžiaus grupę (73%) sudaro 18 – 25 metų asmenys. Tai liudija, jog suaugusiųjų vidurinėje mokykloje šio amžiaus grupės besimokančiųjų yra daugiausiai. Šie asmenys dažnai socialiai ir materialiai savarankiški. Šiam laikotarpiui būdingas apsisprendimas ir atsakomybė, kitaip tariant, saviaukla. Šiame laikotarpyje svarbų vaidmenį atlieka socialinė aplinka, gal todėl ir tiriamieji pasirinko vidurinį išsilavinimą, kad geriau galėtų pritaipyti prie visuomenės.

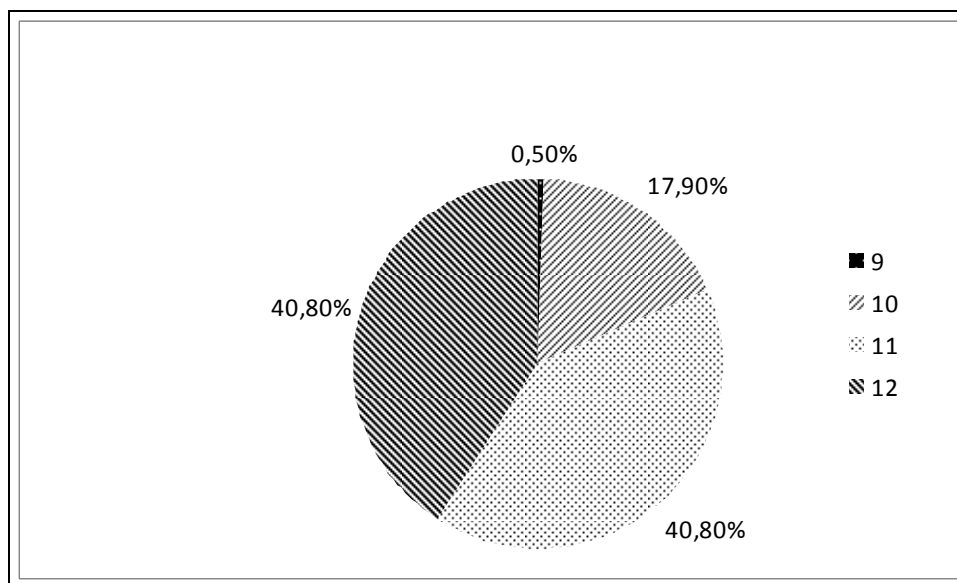
Nemaža dalis respondentų 18 – 25 metų asmenys (65%), kurie atėjo į suaugusiųjų vidurinę mokyklą po neilgos pertraukos (0 – 5 metų). (5 pav.)

5 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal mokslų tęsimą po pertraukos (N= 184)

Mažesnę tiriamųjų grupę sudaro moksleiviai atėję mokslą tęsti po 6 – 10 metų (23%) ir dar mažesnę grupę (11%) sudaro respondentai grįžę mokytis po 11 – 15 metų. Ir tik 2 tiriamieji mokslą tęsia po 16 – 20 metų pertraukos. Tai vyresni asmenys, kuriems būdinga vertybių paieška. Jiems reikia atrasti kažką naujo, į ką galėtų atsiremti. (Žilienė 1997)

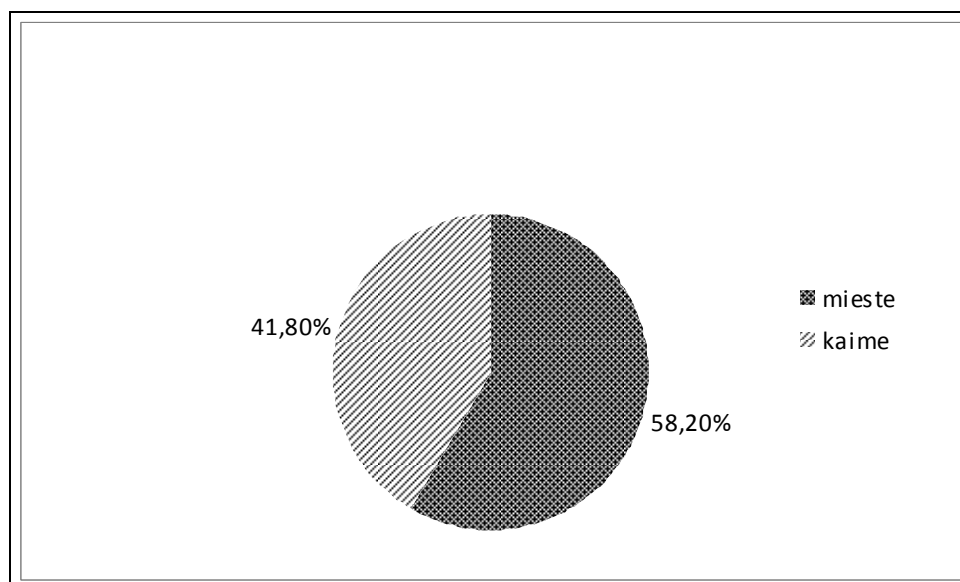
Kaip matome 6 pav. daugiausia tiriamųjų mokosi 11 – 12 klasėse. Jų pasiskirstymas yra po lygiai (40,80%)

6 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal klases (N= 184)

10 klasėje besimokančių respondentų 17,90%, o 9 klasėje 0,50% tiriamųjų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dauguma jaunuolių dėl įvairių priežasčių vietoje dieninių bendrojo lavinimo mokyklų mokytis 11 ir 12 – tose klasėse renka suaugusiųjų vidurines mokyklas.

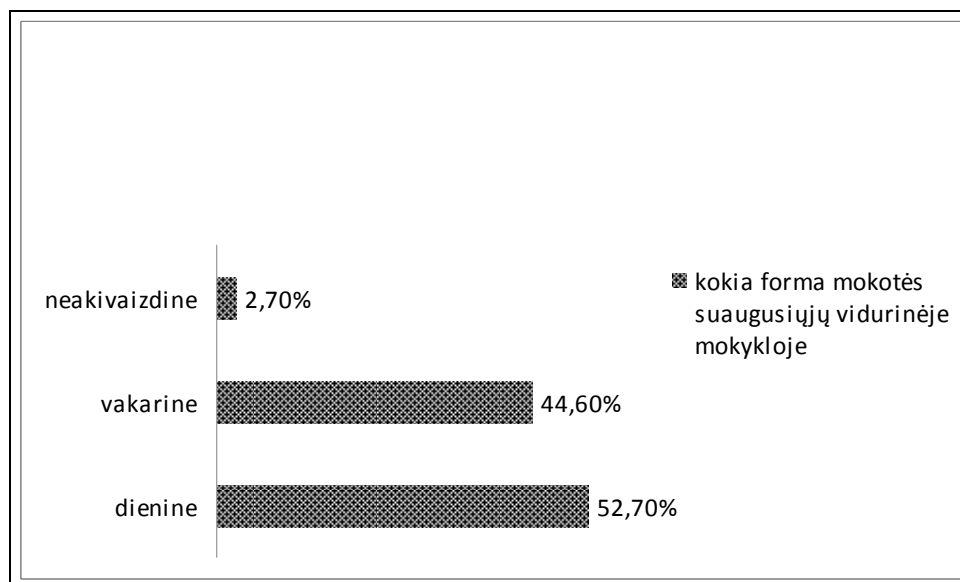
Iš 7 pav. matome, kad tiriamųjų skaičius pagal gyvenamąją vietą – miestas ar kaimas beveik vienodas.

7 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą (N= 184)

Mieste gyvenančių apklaustųjų 58%, kaime – 41,80%. Galima daryti tokią prielaidą, kad prasidėjus mokyklų pertvarkai, vidurines mokyklas reorganizuojant į pagrindines, kaime

besimokantiems jaunuoliams pasidarė sunkiau įgyti vidurinį išsilavinimą. Todėl jauni žmonės mokslą tęsia suaugusiųjų vidurinėse mokyklose, po pertraukos ir kiek sustiprėję socialiai (užsidirbdami savarankiškai pinigų, įsigiję mašiną ir t.t...)

8 pav. **Tiriamųjų mokymosi forma (N= 184)**

Iš 8 pav. matosi kokia forma respondentai mokosi suaugusiųjų vidurinėje mokykloje. Matome, kad daugiausia tiriamųjų (52,70%) mokosi dienomis. Panašus skaičius besimokančiųjų mokymąsi tęsia vakarinėje mokykloje (44,60%). Ir 2,70% neakivaizdžiai mokosi suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

Galima daryti išvadą, tiriamieji, jei tik turi galimybę mokosi dienomis, kiek mažiau pasirinkę vakarinį mokymąsi, o neakivaizdinį mokymąsi rinkosi tik labai maža dalis respondentų.

Apibendrinant bendruosius duomenis, galima būtų pažymėti jog didžiausią tiriamųjų amžiaus grupę sudaro 18 – 25 metų asmenys. Besimokančių vyrų suaugusiųjų vidurinėje mokykloje nežymiai didesnis. Didžiausią grupę besimokančiųjų sudaro 11 – 12 klasės mokiniai. Tiriamieji dažniausiai renkasi dieninę mokymosi formą mokytis suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

3. 2. Besimokančių suaugusiųjų veiksniai skatinantys mokytis

Lietuvai tapus Europos sąjungos nare (2004 m. gegužės 1 diena), skiriamas didesnis dėmesys suaugusiųjų švietimui. Siekiant didinti besimokančiųjų suaugusiųjų skaičių ir šalies konkurencingumą, didėja ne tik mokymosi visą gyvenimą sistemos ir naikinamos formalios kliūtys suaugusiems tęsti mokymąsi. Norint suteikti ir įgyvendinti besimokantiems lanksčią

ugdymo programą svarbu išsiaiškinti nuostatas ir jų požiūrį į mokslą ir išsilavinimą.

Kaip matyti iš pirmos lentelės didžiausia dalis respondentų patys suvokia jog jiems reikalingas išsilavinimas. (1 lentelė)

1 lentelė

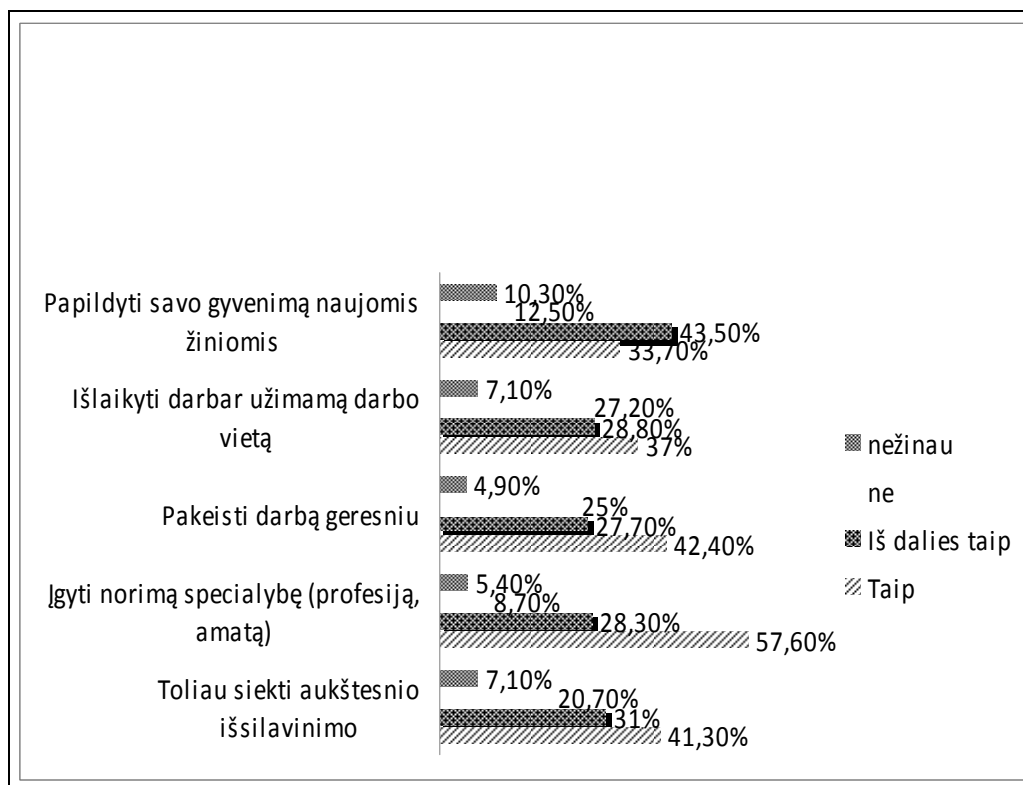
Besimokančiųjų požiūris į mokslą ir išsilavinimą (N= 184)

Teiginiai	(N) = 184	Procentai
Tai būtinybė, be kurios šiandien neįmanoma	130	70,70
Tai įrankis gyvenimo gerovei pasiekti	140	76,10
Man tai vertybė, nors kiti to ir nevertina	108	58,70
Man tai nėra esminis dalykas	57	31
Mokausi verčiamas tėvų	58	31,50
Mokausi verčiamas darbdavio	55	30
Kita	4	2,20

Vieniems tai būtinybė (70,70%), nes suaugusieji yra atsakingi už savo gyvenimą, priimamus sprendimus, atliekamus veiksmus. Net 140 apklaustųjų atsakė, kad tai įrankis gyvenimo gerovei pasiekti (76,10%), nes suaugusieji yra pasirengę mokytis dalykų, kurie yra būtini sprendžiant jų gyvenimo problemas. Gana nemaža dalis respondentų mano (58,70%), kad išsilavinimas tai vertybė, nors kiti tiriamieji to ir nevertina. Tai priklauso ir nuo respondentų amžiaus. Labai dažnai didelė patirtis gali apsunkinti mokymąsi. Tai galima pastebėti pagyvenusių žmonių tarpe, kurie kaupdami patirtį išsiugdo tam tikrus protinius įpročius, nuostatas, susiformuoja vertybes, kas gali tapti priežastimi besimokančiajam užsisklęsti, atsiriboti nuo naujų idėjų, alternatyvių mąstymo būdų. Dalis apklaustųjų (31,50%) mokslą tęsia verčiami tėvų, o (30%) mokosi verčiami darbdavio. Šie respondentai yra orientuoti į veiklą, kuri visai nesusijusi su veiklos tikslu, o tik atsirado iškilus poreikiui, t.y. kieno nors postūmis. Kai kuriems respondentams (31%) tai nėra esminis dalykas, o Likę apklaustieji (2,20%) iš viso neturi nuomonės, kam jiems reikalingas išsilavinimas ir kodėl jie iš viso mokosi..

Kaip teigia L. Jovaiša (2003) aukščiausia motyvacijos struktūra – pasaulėžiūra. Suaugusiojo žmogaus pasaulėžiūra stabili, jis turi aiškius požiūrius ir tvirtus atsakymus į svarbiausius gyvenimo ir buities klausimus. Pasaulėžiūriniai įsitikinimai – giliausias ir prasmingiausias veiklos motyvas. Iš 1 lentelės matyti, kad didžioji dalis respondentų yra stipriai motyvuoti ir mokosi suaugusiųjų vidurinėje mokykloje savo malonumui, pažintinio intereso patenkinimui bei savo užsibrėžtų uždavinių įgyvendinimui.

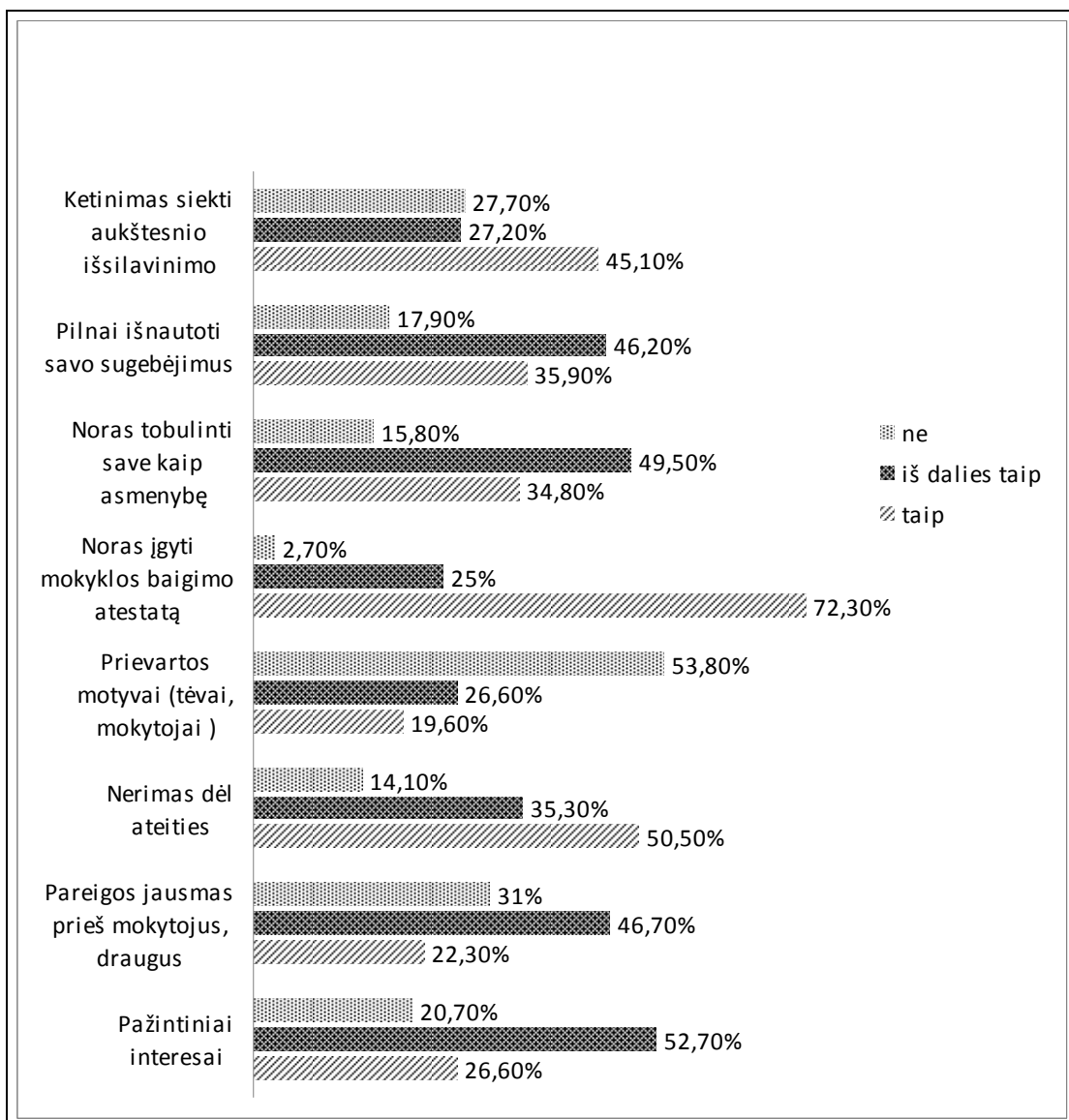
Peržengę suaugusieji šį etapą, apsisprendę toliau mokytis, susiduria su faktais, reiškiniais, lūkesčiais, kuriuos reikia integruoti į darbų seką. Jeigu jų lūkesčiai nėra patenkinami tai gali paveikti kitus žmogaus apsisprendimus, šiuo atveju, kad ir apsisprendimą toliau mokytis. Suaugusiųjų vidurinės mokyklos mokinių lūkesčiai matomi 9 pav.

9 pav. **Besimokančiųjų suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokykloje lūkesčiai (N= 184)**

Kaip matosi iš 9 pav. gana didelė dalis (57,60%) respondentų mokslą tęsia norėdami įgyti norimą specialybę, nes vykstant ekonominiams pokyčiams šalyje, reikalingi specialistai, galintys įsitvirtinti darbo rinkoje. Pakeisti darbą geresniu norėtų (42,40%) respondentų. Siekti aukštesnio išsilavinimo galvoja (41,30%) apklaustųjų, juk tik nuolatinis aktyvus domėjimasis supančia aplinka bei mokymasis padeda neatsilikti nuo visuomenės mokslinės, kultūrinės ir techninės raidos, tobulinti žinias, gebėjimus ir savo asmenybę. Iš 9 pav. gautų rezultatų matome, kad (33,70%). Apklaustųjų savo gyvenimą norėtų papildyti naujomis žiniomis. Čia kyla objektyvi būtinybė mokytis, nuolat atnaujinti ir plėsti turimas žinias, tobulinti įgūdžius. Gana nemažai apklaustųjų (37%) pareiškė apie užimamos darbo vietos išlaikymo svarbą.

10 pav. **Veiksniai skatinantys suaugusiuosius mokytis (N= 184)**

Vadinasi didžiąją dalį respondentų mokytis skatina noras tapti išsilavinusiais ir protingais. Kitaip tariant, suaugę žmonės nori išreikšti ir įtvirtinti save, keisdami aplinką (gyvenamąją vietą, mokyklą) kad galėtų įgyvendinti savo lūkesčius.

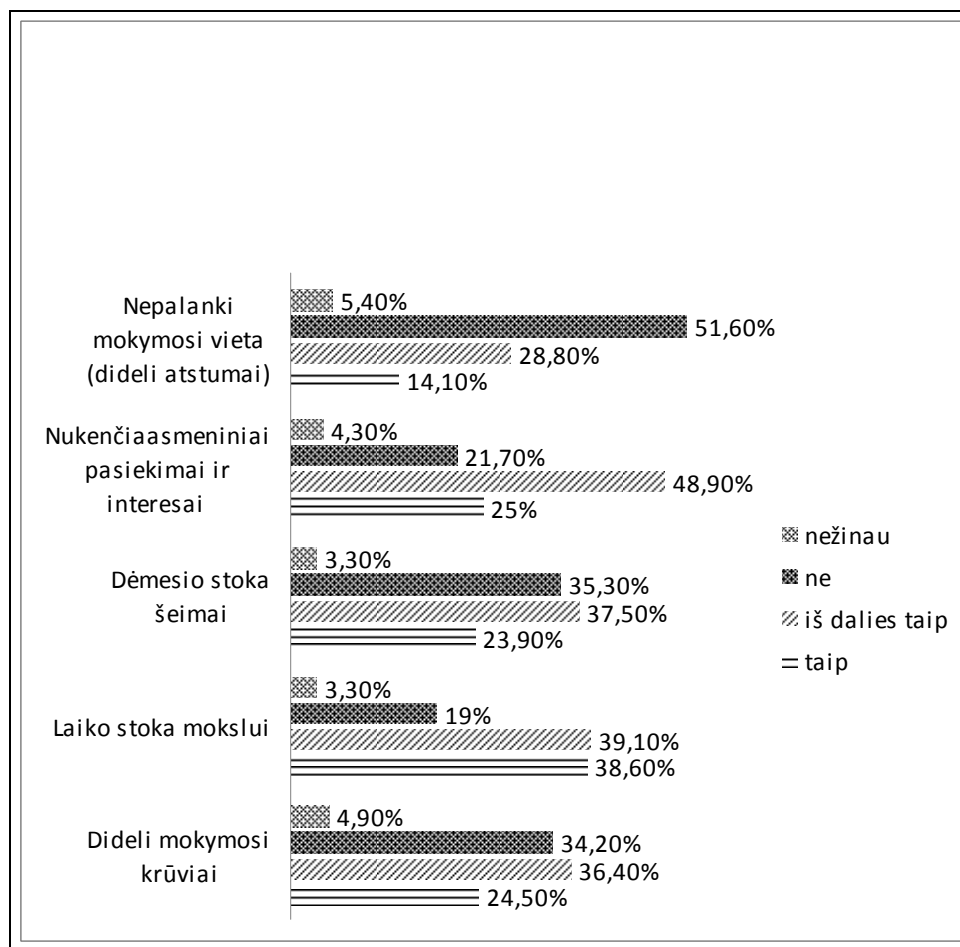
Žmonės imasi mokytis dėl įvairių priežasčių: siekdami tenkinti savišvietos poreikius, plėtoti savo kultūrinius interesus, ugdyti asmenines kūrybines galias ir gebėjimus, norėdami „atrasti save“, aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, ar paprasčiau siekdami įgyti profesiniai veiklai reikalingų žinių. Tyrimo dalyviams, besimokančiams suaugusiųjų mokykloje, labiausiai skatina mokytis (4 pav.) noras įgyti mokyklos baigimo atestatą (72,30%), nerimas dėl savo ateities (50,50%) ir ketinimas siekti aukštesnio išsilavinimo (45,10%). Iš antro paveikslo matyti, kad tokie kriterijai, kaip: pilnai išnaudoti

savo sugebėjimus (35,90%), noras tobulinti save kaip asmenybę (34,80), pažintiniai interesai (26,60%) mažiau svarbūs respondentams besimokantiems suaugusiųjų vidurinėje mokykloje. Vadinasi suaugusiems svarbiausia yra noras įgyti vidurinio mokslo baigimo atestatą ir nerimas dėl savo ateities dėl savo vietos visuomeniniame gyvenime, o noras pažinti, tobulėti, ugdyti save lieka neesminiais dalykais, skatinančiais mokytis. Ir tai suprantama kadangi šios ugdymo institucijos yra suaugusiųjų vidurinės, kur mokosi nemažai mokinių verčiami tėvų, mokytojų ar darbdavių, tai gana nedidelė dalis apklaustųjų (19,60%) pažymėjo prievartos motyvus (tėvai, mokytojai ir t.t.).

Mokymasis yra orientuotas į tikslą. Nors mokymasis gali būti ir atsitiktinis, šiuo metu yra vieninga nuomonė, kad efektyvus ir prasmingas mokymasis yra tada, kai aiškiai suvokiamas tikslas, bei kelias jam pasiekti. (10pav.)

3.3. Mokymosi metodų ir priemonių svarba besimokančiųjų požiūriu

Suaugusieji, skirtingai nei vaikai, ateina į švietimo institucijas sukaupę skirtingą patirtį. Kokybiniai ir kiekybiniai patirties ypatumai įtakoja suaugusiųjų mokymosi procesą, todėl besimokantys suaugusieji dažnai susiduria su įvairiais sunkumais. Pagrindiniai respondentų nurodyti sunkumai: laiko stoka mokslui (38,60%), dideli mokymosi krūviai (24,50%). Kiti respondentų nurodyti praktiniai ir dvasiniai – psichologiniai, tai – darbo, šeimos ir mokslo dermė (23,90%) bei asmeninių pasiekimų ir interesų nukentėjimas (25%). Iš praktinių sunkumų mažiausiai tiriamieji pažymėjo (14,10%) nepalankią mokymosi vietą. (11pav.)

11 pav. sunkumai su kuriais susiduria besimokantieji suaugusiųjų vidurinėje mokykloje (N= 184)

Taigi daugelis tiriamųjų suaugusiųjų vidurinėje mokykloje susiduria su įvairiais sunkumais tiek praktiniais, tiek ir dvasiniais – psichologiniais. Labai daug priklauso nuo to kaip vertina jų mokymąsi artimieji, nuo to kokius uždavinius sau išsikėlė tiriamieji. Čia ir kalbama apie tai, kad svariausias rodiklis, bylojantis apie žmogaus brandumą yra atsakomybės suvokimas ir noras siekti savo tikslų. Savarankiškai priimti sprendimus ir įveikti mokymosi bet kokius sunkumus.

Mokymosi metodas yra pasikartojančių veikslių visuma tinkanti mokytis įvairiems dalykams ir svarbi mokiniui. Negalima teigti, kad vieni mokymosi metodai yra geresni ar labiau tinkami nei kiti. Į klausimą kokie mokymosi metodai ir priemonės „priimtinausi“ respondentai turėjo surašyti svarbos seka nuo vieno iki penkių. Pirmumą tiriamieji teikia paskaitos metodui (42,90%). Antru pagal svarbą nurodė savarankišką darbą (31,50%), trečioje vietoje pagal svarbą tiriamieji laiko internetą (32,10%). Aktyvieji mokymo metodai (27,20%) svarbumo atžvilgiu respondentam liko ketvirtoje vietoje. Penktoje, kaip mažiausiai svarbų metodą, pažymėjo interaktyvią lentą (48,40%).

Priimtinausios mokymo priemonės ir metodai (N= 184)

Teiginiai	Respondentų variantų pasirinkimas pagal svarbą				
	1	2	3	4	5
Paskaita	79	41	20	28	15
Savarankiškas darbas	30	58	32	35	35
Internetas	32	43	59	32	17
Aktyvieji mokymo/si metodai	37	28	46	50	22
Interaktyvi lenta	7	18	28	38	89
Kiti					

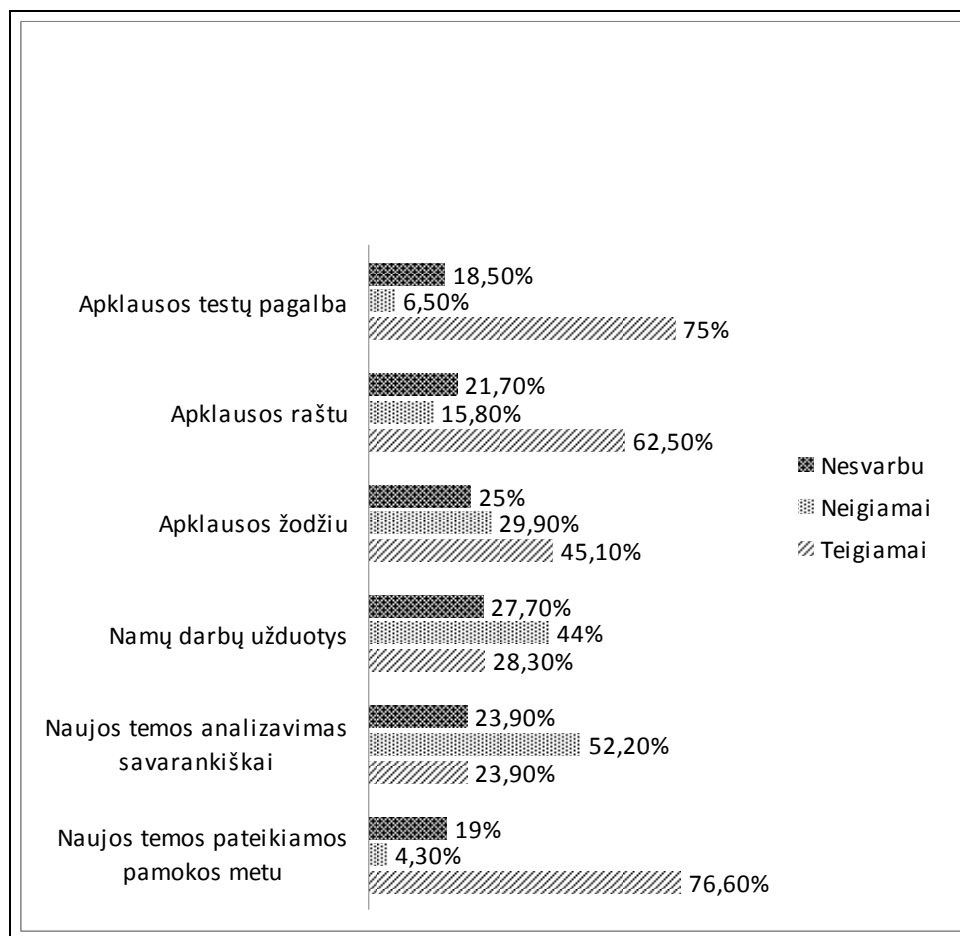
Priimtinausios mokymo priemonės ir metodai (N= 184)

Teiginiai	Respondentų variantų pasirinkimas pagal svarbą procentais				
	Paskaita	42,90	22,30	10,90	15,20
Savarankiškas darbas	16,30	31,50	17,40	19	19
Internetas	17,40	23,40	32,10	17,40	9,20
Aktyvieji mokymo/si metodai	20,10	15,20	25	27,20	12
Interaktyvi lenta	3,80	9,80	15,20	20,70	48,40
Kiti					

Kaip matome iš antros ir trečios lentelių patys priimtinausi mokymosi metodai, tai paskaitos ir savarankiškas darbas. Juos pažymėjo daugiau nei trečdalis respondentų.

Galima daryti prielaidą, kad patirtis pats svarbiausias faktorius suaugusiųjų mokymesi, nes tiriamieji drąsiai rinkosi gerai žinomus mokymosi metodus. Nestebina, kad aktyviuosius mokymosi metodus ir interaktyvią lentą pagal svarbą jie nurodė paskutinėse vietose, tai patvirtina, kad svarbu suaugusiųjų mokymesi naujų kompetencijų atsiradimas ir išvystymas, nors kaip matosi iš rodiklių lentelėse, suaugusius tai šiek tiek gąsdina. Norint pasiekti gerų rezultatų, mokymosi metodai turėtų būti derinami tarpusavyje, o suaugusiųjų mokytojas turi gebėti nustatyti jų santykį, juk svarbiausia suprasti, kokioje situacijoje, koks metodas labiausiai pasitarnautų mokymosi tikslams.

Metodų pasirinkimui reikšmės turi mokymo priemonės ar mokytojo gebėjimas jas sukurti. (12 pav.)

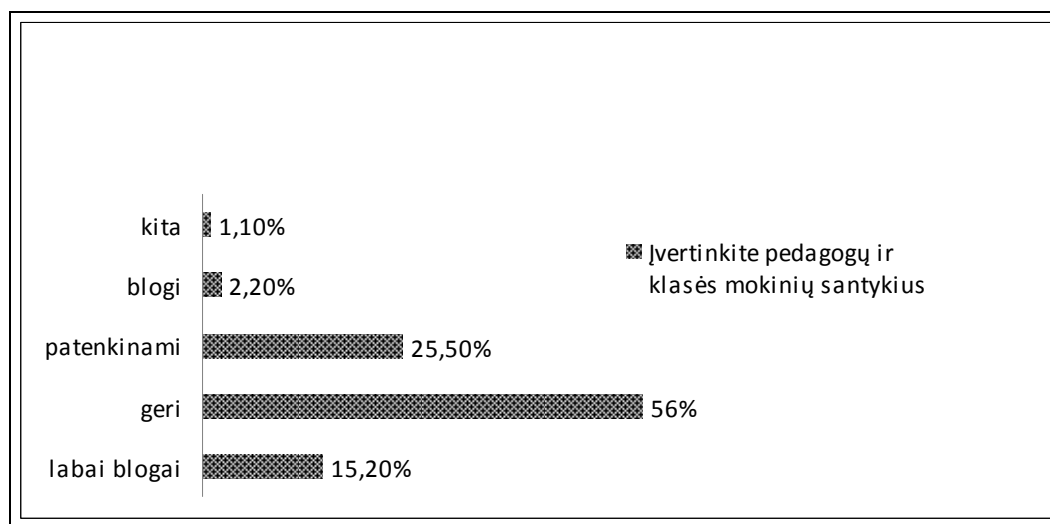
12 pav. Labiausiai vertinami taikomi mokymo metodai (N= 184)

Iš 12 pav. matyti, kad apklaustieji dažniausiai taikomus mokymo metodus vertina gana įprastai. Jiems geriausias būdas naujos temos perteikimas pamokos metu (76,60%), apklausos testų pagalba (75%), apklausos raštu (62,50%) ir mažiausiai vertinami taikomų mokymo metodų – namų darbų užduotys (28,30%) bei naujos temos analizavimas savarankiškai (23,90%).

Tyrimo rezultatai rodo, kad labiausiai respondentų vertinami mokymo metodai yra naujos temos perteikimas pamokos metu, apklausos testų pagalba ir apklausos raštu. Kaip rodo patirtis, šiuos būdus dažniausiai renkasi uždaresnio būdo moksleiviai arba tie, kurie nedrįsta drąsiai reikšti savo nuomonės patys, nes tai daugiausia (kaip patirtis rodo) tie moksleiviai, kurie dėl tam tikrų priežasčių nesugebėjo pritaipyti dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose ir atėjo mokytis į suaugusiųjų vidurinę mokyklą, kur yra daug kriterijų, darančių įtaką mokymosi metodams pasirinkti: tai ir mokymosi tikslai, mokymosi tematika, mokymosi dalyvių skaičius. Mokymosi tikslai reikalauja tam tikrų metodų, o naudojami metodai tinka tam tikriems tikslams pasiekti. Mokymosi metodų pasirinkimas nulemia mokymosi kokybę, kurią galima apibūdinti kaip mokymosi tikslo pasiekimo laipsnį.

Vargu ar kas paneigs, kad vidinė besimokančiojo savijauta daro didelę įtaką mokymuisi bei elgsenai. Čia labai svarbus suaugstės faktas – psichologinė, arba asmeninė branda.

Analizuojant 13 pav. galima nuspėti, koks mikroklimatas mokykloje, kaip jaučiasi besimokantieji ir kokie jų santykiai su pedagogais.

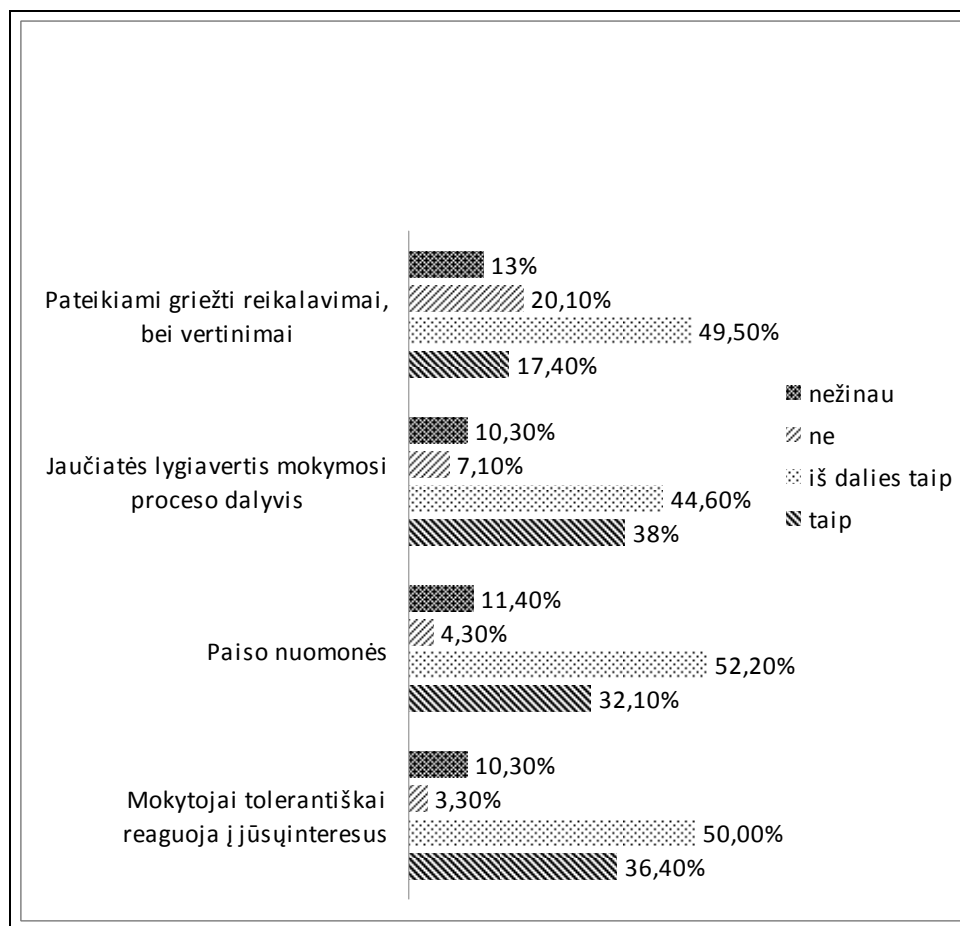
13 pav. **Pedagogų ir besimokančiųjų suaugusiųjų vidurinėje mokykloje santykiai**
(N= 184)

Net 56% apklaustųjų savo santykius su juos mokančiais pedagogais vertina gerai, 25% respondentų atsakė, kad jų santykiai su pedagogais patenkinami, 15,20% apklaustųjų moksleivių atsakė, kad su pedagogais jų santykiai labai geri ir tik 2,2% - santykius įvardijo kaip blogus. 1,1% apklaustųjų į grafą įrašė kita, tačiau konkrečiai nieko neužakcentavo.

Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad beveik visi respondentai pritapo suaugusiųjų vidurinėje mokykloje, nes didžioji dalis apklaustųjų jaučiasi gerai ir santykius su pedagogais įvardija kaip gerus arba labai gerus. Klasė yra formalus kolektyvas, kuriame mokinys praleidžia daug laiko. Tarp suaugusio mokinio, visos klasės besimokančiųjų ir mokytojų atsiranda kontaktai, kurie padeda vieniems apie kitus kaupti žinias, sudaryti „dalykinius santykius“. O dalykiniai santykiai suaugusiųjų vidurinėje mokykloje yra emocinių santykių sistemos susiformavimo pagrindas (M. Barkauskaitė 2001)

Tinkama mokymosi aplinka lemia net 30% mokymosi sėkmės. Svarbią vietą užima mokytojų ir besimokančiųjų tarpasmeniniai santykiai 14 pav. tai lyg 13 pav. duomenų sukonkretinimas. 14 pav. iliustruoja pačių besimokančiųjų požiūrį į bendravimą su mokytojais. Kaip matyti daugiausia apklaustųjų jaučiasi lygiaverčiai mokymosi proceso dalyviai: 44,60% atsakė iš dalies taip ir 38%

atsakė taip. Net 52,20% respondentų teigia, kad iš dalies mokytojai paiso jų nuomonės. Ir 49,50% sako, kad suaugusiųjų vidurinėje mokykloje iš dalies yra pateikiami griežti reikalavimai bei vertinimai. Lygiai pusė (50%) pažymėjo, kad mokytojai su jais bendrauja pakankamai tolerantiškai, reaguodami į jų interesus, norus, pageidavimus.

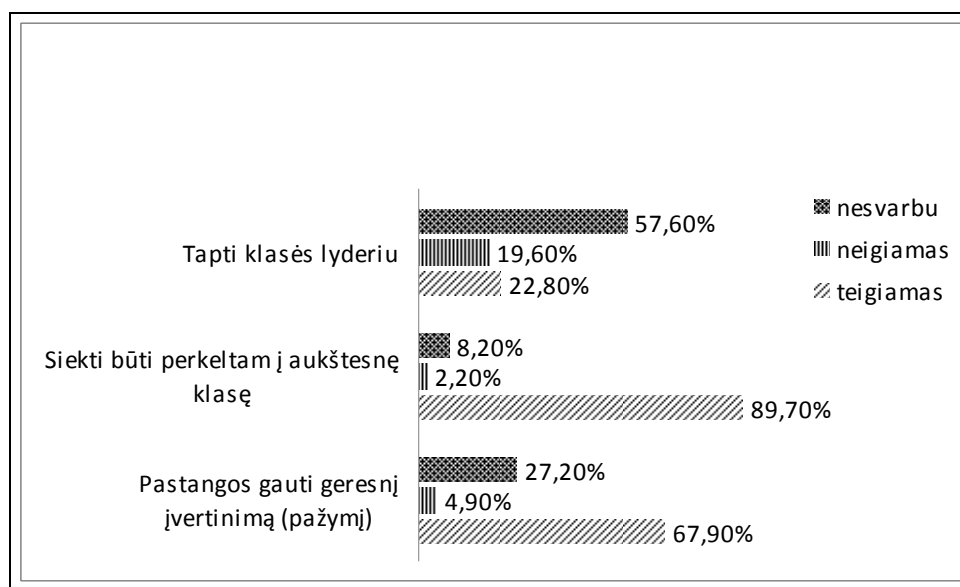

14 pav. **Besimokančiųjų požiūris į bendravimą su mokytojais (N= 184)**

Galima daryti prielaidą, kad patys puikiai santykiai nutylimi, bet didžiausia dalis respondentų vis dėlto yra patenkinti mokytojų bendravimu su tiriamaisiais. Ir tai svarbiausia, nes suaugusieji labiau linkę mokytis emociškai saugioje aplinkoje, nei įtemptoje atmosferoje. Bendravimo efektą didina tinkami emociniai santykiai, o šie savo ruožtu plėtoja intelekto aktyvumą, stiprina jo galias. Kiekvienam, nesvarbu kokio amžiaus jis bebūtų, ypač svarbu būti pastebėtam ir priimtam tokiu, koks jis yra.

3.4. Suaugusiųjų moksleivių mokymosi vertinimas

Būtų neteisinga teigti, besimokantys suaugusieji yra mažiau jautrūs ir pažeidžiami, nes jų yra jau susiformavęs pasitikėjimas savimi kaip asmenybe. Patirtis rodo, kad norint įvertinti suaugusiųjų mokymosi galimybes ir gebėjimus, svarbu atsižvelgti į suaugusiųjų asmenybės aspektus. Jų pasitikėjimas savimi gali skirtis, paprastai besimokantys suaugusieji nesijaučia vienodai stiprūs mokymosi situacijose. Todėl labai skirtingas jų požiūris į pasiekimus. (15 pav.)

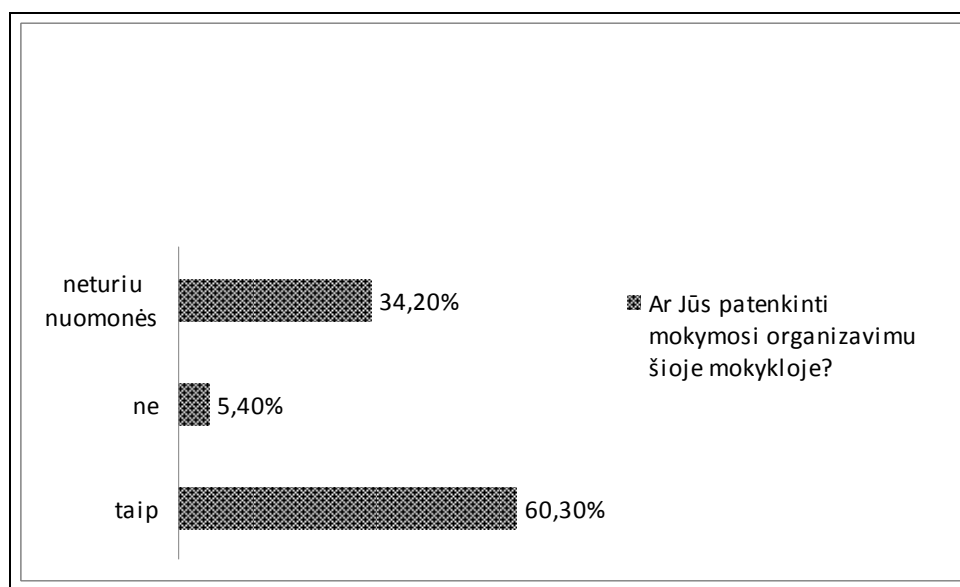
15 pav. Besimokančiųjų suaugusiųjų vidurinėje mokykloje požiūris į pasiekimus (N= 184)

Požiūrį į pasiekimus iliustruoja 15 pav. Čia galim pastebėti sąsajas tarp besimokančių suaugusiųjų vertybinių orientacijų. Kaip matome iš 15 pav. (89,7%) moksleivių siekis labai minimalus, jiems svarbu būti perkeltam į aukštesnę klasę. Kiekviena motyvuota veikla turi tikslą, kurį pasiekęs individas patenkina savo tam tikrą poreikį. (Butkevičienė 2002). Todėl 67,90% apklaustųjų teigiamai įvertino pastangas gauti geresnį įvertinimą (pažymį), o tapti lyderiu klasėje svarbą teigiamai įvertino tik 22,80% moksleivių.

Galima padaryti išvadą, kad moksleiviams, besimokantiems suaugusiųjų vidurinėje mokykloje svarbiausia – būti perkeltam iš klasės į aukštesnę klasę ir mažiau svarbūs jiems pažymiai – įvertinimas. Juolab jie nesistengia užimti lyderio pozicijų klasėje, jiems tai nesvarbu, todėl galima tik nuspėti, kad pusė apklaustųjų tęs mokslą toliau, o likusieji tik stengiasi įgyti vidurinį išsilavinimą tik dėl jiems rūpimų priežasčių.

Ar besimokantieji patenkinti mokymosi organizavimu suaugusiųjų vidurinėje mokykloje matosi iš 16 pav. Akivaizdu, kad apklaustų suaugusiųjų vidurinių mokyklų moksleiviai patenkinti mokymosi organizavimu mokykloje. Taip teigia net 60,30% respondentų. Dalis jų (34,20%) neturi nuomonės, o (5,4%) tiriamieji nepatenkinti mokymosi organizavimu. Kaip jau analizavome 2 ir 3 lentelėse ryškiai matyti priimtinausi besimokančiųjų mokymosi metodai. Iš 12 pav. galima spręsti apie dažniausiai taikomus mokymo metus ir jų vertinimą.

16 pav. Mokymosi organizavimo vertinimas (N= 184)

Taigi, į suaugusiųjų mokyklas dažniausiai (daugiau nei pusė) ateina moksleiviai patys suvokę, jog jiems reikalingas išsilavinimas ir ateityje planuoja siekti aukštesnio. Vadinasi didžiąją dalį respondentų mokytis skatina pažintiniai interesai, noras tapti išsilavinusiais ir protingais. O žymiai mažesnei apklaustųjų grupei šie argumentai mažiau svarbūs. Jie mokosi ne savo noru, o kieno tai verčiami (tėvai, darbdaviai ir kt.)

Daugiau nei pusė apklaustųjų pažymėjo, kad mokytojai su jais bendrauja pakankamai tolerantiškai, reaguodami į jų interesus (norus, pageidavimus). Besimokantys suaugusiųjų vidurinėje mokykloje suaugusieji jaučiasi lygiaverčiais mokymo proceso dalyviais.

Taigi mokymosi organizavimu esamoje mokykloje besimokantieji yra patenkinti ir šį procesą sėkmingai stengiasi suderinti su darbu ir šeima.

IŠVADOS

1. Suaugusiųjų bendrasis lavinimas yra savarankiška švietimo šaka, nes jos dalyviai – suaugę asmenys, turintys savo poreikių, tikslų, apsisprendimo ir pasirinkimo laisvę. Ši sistema, formaliojo mokymo dalis, gali suteikti valstybės reglamentuotą bendrąjį vidurinį išsilavinimą. Svarbiausias suaugusiųjų vidurinės mokyklos tikslas – garantuoti visuotinį ir nuolatinį mokymosi prieinamumą, kad būtų įgyjami bei atnaujinami įgūdžiai, reikalingi dalyvaujant žinių visuomenės gyvenime; užtikrinti galimybę tęsti mokymąsi aukštesiose ir aukštesniosiose profesinio rengimo institucijose.

2. Suaugusiųjų formaliojo mokymo turinys atitinka bendrojo vidurinio ugdymo programų reikalavimus ir bendrojo lavinimo standartus. Suaugusiųjų vidurinės mokyklos maksimaliai atsižvelgia ir prisitaiko prie besimokančiųjų pageidavimų, renkantis mokymosi formas, pamokų organizavimo laiką.

3. Suaugusiųjų vidurinėse mokyklose (mokymo centruose) besimokančiųjų skaičius padidėjo. Daugiausia besimokančių, kurių amžius iki 25 metų. Tikėtina, kad tai lemia mokyklų pertvarką – vidurines reorganizuojant į pagrindines.

4. Mokymosi suaugusiųjų vidurinėje mokykloje psichologinė sėkmės prielaida – tai šilti mokytojų ir besimokančiųjų tarpusavio santykiai, pagrįsti abipuse meile, atvirumu, pagarba, išklausymu, įsijautimu, supratimu. Vienas pagrindinių ypatumų – galimybė besimokantiems suaugusiems palankiai derinti darbinę veiklą su mokslu, kartu realizuojant ir asmeninio (šeimyninio gyvenimo) lūkesčius.

5. Tyrimo metu nustatyta, kad suaugusiųjų vidurinėse mokyklose didžiausią amžiaus grupę sudaro 18-25 metų besimokantieji asmenys. Vyrų mokosi daugiau nei moterų. Suaugusiųjų ankstesnės mokyklos nebaigimo priežastys dažniausiai finansinės, asmeninės ir šeimyninės.

6. Į suaugusiųjų vidurines mokyklas ateina moksleiviai patys suvokdami, jog jiems reikalingas išsilavinimas ir ateityje planuoja siekti aukštesnio išsilavinimo. Didžiąją dalį suaugusiųjų mokyti skatina pažintiniai interesai, noras tapti išsilavinusiais ir protingais. Daugelis dabartiniu metu suaugusiųjų mokyklose jaučiasi geriau nei besimokydami dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose. Pagrindinė mokyklos nelankymo priežastis yra darbas. Kitą stambesnę grupę priežasčių sudaro vaiko priežiūra, sveikatos ir šeimos problemos.

7. Net 76% tyrimo dalyvių suvokia, kad išsilavinimas – tai įrankis gyvenimo gerovei pasiekti. Besimokantiems (tiek vyrams, tiek moterims) suaugusiųjų vidurinėje mokykloje dabartiniu metu svarbiausia sukaupti žinias ir išmintį, susirasti ar išsaugoti darbą, kuriame būtų galima sėkmingai dirbti tausojant sveikatą ir visada jausti dvasinę ramybę.

8. Mokymosi organizavimu esamoje mokykloje besimokantieji yra patenkinti, nes mokytojai su jais bendrauja pakankamai tolerantiškai reaguodami į jų interesus (norus, pageidavimus). Priimtinausias suaugusiems mokymosi būdas, tai diskusijos, svarstymai, sprendimo būdų ieškojimas. Besimokantieji pageidautų lankyti mokykloje organizuojamus papildomus kursus, jei tai būtų galima suderinti su darbu ir šeima.

REKOMENDACIJOS

1. Suaugusiųjų mokytojui tapti mokymosi padėjėju ir patarėju: apibrėžti sunkiai suvokiamus terminus, apibrėžti problemą, vėliau organizuoti užduoties aptarimą ir analizę, nukreipti savarankiškai mokytis, ieškoti problemos sprendimo būdų.
2. Taikyti aktyvuotą individualų mokymąsi, mokymąsi grupėse bei porose, skatinti besimokančiuosius ieškoti sėkmingo sprendimo savarankiškai, skatinti susidomėjimą, o susidomėjimas sukuria motyvaciją. Savaimė suprantama, jei besimokantysis turi motyvą išmokyti, tai jis būtinai taip ir padarys.
3. Žmogui augant, bręstant, poreikis būti savarankišku, pačiam spręsti, organizuoti savo veiklą ir mokymąsi didėja. Prieštara tarp poreikių būti savarankiškam ir mokytojų nepakankamo galimybių sudarymo kelia įtampas, pasipriešinimą, nusivylimą, nors kartais besimokantieji prie to prisitaiko. Mokytojui traktuoti mokinį kaip asmenybę, ne priklausoma nuo autoritetų, o priimti jį kaip lygiavertį mokymosi proceso partnerį.
4. Skatinti nuotolinį mokymąsi, atitinkantį šio amžiaus iššūkį – informacinės visuomenės ugdymą. Nuotolinis mokymas apibūdina būdus, kuriais suaugusieji perduoda, kaupia ir gauna informaciją, panaudodami kompiuterius ir jų tinklus.
5. Norint pasiekti gerų rezultatų, mokymosi metodai turėtų būti derinami tarpusavyje, o suaugusiųjų mokytojas turi gebėti nustatyti jų santykį, juk svarbiausia suprasti, kokioje situacijoje koks metodas labiausiai pasitarnauti mokymosi tikslams.
6. Kad bendravimas būtų efektyvus reikalingas besąlygiškas abipusis teigiamas požiūris. Esmė tokia: nesvarbu ką pasakytų suaugęs besimokantysis, mokytojas turi reaguoti teigiamai ir jį palaikyti.
7. Suaugusiųjų vidurinių mokyklų mokytojams naudoti įvairias individualias ir grupines veiklos rūšis, didinti veiklų įvairovę, kurios neskatinu konkurencijos, bet įtrauktų besimokančius į darbą grupėse.
8. Sukurti mokymuisi palankią aplinką, tinkamai bendrauti su besimokančiu suaugusiuoju, padėti suaugusiam išsivaduoti nuo nerimo ir streso.

LITERATŪRA

1. Ališauskienė, R. (2003), Darbingo amžiaus asmenų tęstinio mokymo(si) veiklos ypatumai. *Pedagogika*, 69.
2. Andriekienė, R. M. (2004), Neformalus ugdymas. *Paskaitų konspektai*.
3. Bagdonas, A.(2003), Mokinių stresas ir mokyklos baimė: turinys ir raiškos ypatumai. *Pedagogika*, 68.
4. Balevičienė, S., Trečiokienė, E. (2002), Suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklų (suaugusiųjų mokymo centrų) būklė Lietuvoje. *Pedagogika*, 63.
5. Barauskaitė, M. (2002), Švietimo reformos Lietuvoje 1918-1940 metais. *Pedagogika* 60.
6. Barkauskaitė, M. (2002), Bendrojo lavinimo ir jaunimo mokyklų moksleivių vertybių ir nerimastingumo palyginamoji analizė. *Pedagogika*, 50.
7. *Bendrieji ugdymo planai 2005-2007 metų*. (2005), Vilnius: ŠCA.
8. Beresnevičienė, D. (2003), *Jauno suaugusiojo psichologija*. Presvika.
9. Beresnevičienė, D. (1995a), *Nuolatinis mokymasis Lietuvoje*. Vilnius.
10. Beresnevičienė, D. (1994), Suaugusiųjų moksleivių akademinės aspiracijos. *Mokymo ir auklėjimo klausimai*, 26.
11. Beresnevičienė, D. (1995b), Suaugusiųjų mokyklų moksleivių mokymosi motyvacijos ypatumai. *Pedagogika*, 31.
12. Beresnevičienė, D. (1998), Suaugusiųjų švietimo raidos tendencijos Lietuvoje ir jo tolesnio vystymosi modelis. *Pedagogika*, 36.
13. Bernotas, V. (1995), Bendravimas – aktuali pedagoginė problema. *Pedagogika*, 31.
14. Bieliauskaitė, R. (1993), *Asmenybės psichologija*. Kaunas.
15. Bitinas, B. (2000), *Ugdymo filosofija. Enciklopedija*. Vilnius.
16. Brazauskaitė, B. (1997), *Nuolatinis mokymas – esamybės skleidinys į ateitį*.
17. Butkevičienė, E. (2002), Mokymosi suaugusiųjų centruose veiksniai ir motyvai. *Pedagogika*, 59.
18. Butkienė, G. (1993), Mokymasis bendradarbiaujant. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius.
19. Butkienė, G., Kepalaitė A. (1996), *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius.
20. Bruzgelevičienė, R. (2001), Sąlygos suaugusiems įgyti formalųjį ir neformalųjį išsilavinimą pagal jų poreikius. *Lietuvos švietimo kaita. Švietimo studijos* 6 (32-36). Vilnius.
21. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002), *Statistika ir jos taikymai*. 2 kn. Vilnius: TEV.
22. Černius, J. V. (1992), *Mokytojo pagalbininkas*. Kaunas.

23. Damaševičiūtė, J. ir Gailienė, I. (2001), Sėkmės motyvacijos problema mokykloje ir gyvenime. *Pedagogika*, 54.
24. Dereškevičius, P. (1998), Moksleivių nubyreėjimas iš bendrojo lavinimo mokyklų ir etniškumas. *Ugdymo problemos, III (XXX)*.
25. 1806. Dėl išsilavinimo prilyginimo (2005-04-20). Nr. ISAK – 661. *Valstybės žinios*, 53.
26. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1994), *Pedagginė psichologija*. Vilnius.
27. Jacikevičius, A. (1995), *Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Žodynas*. Vilnius.
28. Jarvis, P. (1995), *Adult and Continuing Education. Theory and Practice*. London: Routledge.
29. Jarvis, P. (1990), *An International Dictionary of adult and Continuing Education*. London and New York: Routledge.
30. Jarvis, P. (2001), *Mokymosi paradoksai*. Kaunas: VDU.
31. Jovaiša, L. (1990), Asmenybė ir mokyklos gyvenimas. *Asmenybės ugdymas tautinėje mokykloje*. Straipsnių rinkinys. Vilnius.
32. Jovaiša, L. (2002). *Edukologijos įvadas*. Vilnius.
33. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas.
34. Jovaiša, L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika*. Vilnius: Agora.
35. Juozaitis, A. (2000). *Besimokantys suaugusieji*. Vilnius: Danielius.
36. Kaminskienė, L., Teresevičienė, M. (2000). Suaugusiųjų patirtinis mokymas ir jo skatinimo galimybės. *Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai*. Kaunas.
37. Kučinskas, V. (1997), *Pedagginės ergonomikos įvadas*. Kaunas.
38. Kvietkauskienė, V. (2004), Suaugusiųjų vidurinės mokyklos mokinių motyvacijos valdymas. *Švietimo organizacijų valdymo ypatumai eurointegracijos kontekste*. Klaipėda.
39. Laurinavičiūtė, J. (2001), Nuolatinis mokymasis kaip suaugusiųjų mokymosi prielaida. *Pedagogika*, 52.
40. Laurinavičiūtė, J. (2000), Suaugusiųjų mokymo ir mokymosi prasminiai akcentai. *Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai*. Kaunas.
41. Laurinavičiūtė, J. (2001), Suaugusiųjų mokymosi samprata. *Pedagogika*, Nr.55.
42. Leliūgienė, J. (1997), *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas.
43. Lideikienė, B. (2002), Pasirengimo pagrindinės mokyklos bei brandos egzaminams problema. *Formaliojo suaugusiųjų švietimo problemos ir aktualijos Lietuvoje (35-38)*.
44. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo projektas. *Informacinis leidinys, 17(132)*.
45. *Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija (projektas)*. (1993), Vilnius.
46. *Lietuvos švietimas 2002*. (2003). Vilnius.
47. *Lietuvos švietimo klasifikacija*. (1999). Vilnius.

48. Lietuvos švietimo koncepcija (projektas). (1992). Vilnius.
49. Lietuvos švietimo reformos gairės. (1993). Vilnius.
50. Linkaitytė, G. ir Širvaitytė, V. (2000), Nuolatinio mokymosi gebėjimai ir juos veikiančios sąlygos. *Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai (52-57)*. Kaunas.
51. Maslow, A. H. (1972), Defense and Growth. *The Psychology of Open Teaching and Learning*. Ed. By M. L. Silberman et all. – Boston: Little Brown.
52. *Mokymosi visą gyvenimą MEMORANDUMAS*. (2001). Vilnius.
53. Normantas, E. (1997), Nuolatinio mokymosi sistemos vystymas Lietuvoje. *Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje..*
54. Normantas, E.(2000), Suaugusiųjų švietimas Lietuvos informacinėje visuomenėje. *Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai (26-28)*. Kaunas.
55. Pikūnas, J. (1994), *Asmenybės vystymasis*. VDU.
56. Pikūnas, J., Palujanskienė, A. (2000), *Asmenybės vystymasis*. Kaunas.
57. Poželaitė, A. (2002), Suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklos moksleivių mokymosi motyvacijos ypatumai. *Formaliojo suaugusiųjų švietimo problemos ir aktualijos Lietuvoje*. Kaunas.
58. *Psichologijos žodynas*. (1993), Vilnius.
59. Rajeckas, V. (2002), Mokymas – ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje pagrindas. *Pedagogika*, 62.
60. Reikalavimai valstybinių ir savivaldybių mokyklų nuostatams. *Švietimo naujienos – informacinis leidinys*, 13 (188).
61. Rogers, C. (1969), *Freedom to Learn*. Charles E. Merill Publishing Company.
62. *Statistikos metraštis*. (2001), Vilnius.
63. *Suaugusiųjų švietimo teisiniai pagrindai. Mokytis niekada nevélu, I dalis*.(1995), Vilnius.
64. Šeščilienė, I. (2000), Pirmojo kurso studentų vertybių hierarchinės struktūros ypatybės. *Pedagogika*, 43.
65. Šeščilienė, I. M. (1997a), Suaugusiųjų mokymosi motyvacijos ypatumai. *Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje*. Kaunas.
66. Šeščilienė, I. M. (1997b), Sveikatos vieta jaunuolių vertybinių orientacijų skalėje. *Edukologija. Kalbotyra. Literatūrologija*. Vilnius: VPU.
67. *Švietimas savivaldybėse 2003*. (2003), Vilnius.
68. *Švietimo gairės. 2003 – 2012 metai, projektas*.
69. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (1985), Vilnius.
70. Tepperwein, K. (2000), *Menas mokytis nepavargstant*. Vilnius.
71. Teresevičienė, M. (2000), *Andragoginė didaktika*. Vilnius.

72. Trečiokienė, E. (1995), Suaugusiųjų švietimas Lietuvoje. *Suaugusiųjų švietimo teisiniai pagrindai*. Vilnius.
73. *Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatos*.
74. Valstybinio suaugusiųjų bendrojo lavinimo centro nuostatai. *Svarbiausių Lietuvos Respublikos įstatymų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, švietimo ir mokslo ministerijos teisės aktų švietimo klausimais rinkinys*.(1994), Vilnius.
75. Vitkienė, E. (2002), *Rekreacija*. Klaipėda.
76. Vroom, V. M.(1964), *Work and Motivation*. – New York: John Willey & Sons.
77. Žemaitaitytė, I. (1997a), *Asmenybės lavinimasis nuolatinio mokymosi kontekste*.
78. Žemaitaitytė, I. (1997b), *Nuolatinis mokymasis – nenutrūkstama suaugusio žmogaus tobulinimosi galimybė*.
79. Žilienė, D. (1997), *Žmogaus slėpiniai ir pedagogika*. Vilnius.
80. Žilionis, J. (2002), Švietimas Lietuvoje XX a.: praradimai ir atradimai. *Pedagogika*, 60.
81. Žukauskienė, R. (1996), *Raidos psichologija*. Vilnius.
82. Фанталова, Е. (1992), Об одном методическом подходе к исследованию мотивации и внутренних конфликтов. *Психологический журнал*. – Т. 13, № 1.

PRIEDAI